

אמונת עתיד

"אמונת — זה סדר זרעים"

(שבת לא ע"א)

"שמאמין בחי העולמים וזרע"

(מדרש שוחר טוב תהילים יט)

גליון מס' 85

ניסן תש"ע — אייר תש"ע

מכון התורה והארץ * כפר דרום — חבל עזה — אשקלון

עורך:
הרב גבריאל קדוש
מערכת:
הרב יהודה הלוי עמיחי
הרב יואל פרידמן

בהוצאת מכון התורה והארץ
רח' דוד ברגר אשקלון

טל' 08-6847325, פקס' 08-6847055

אינטרנט

www.toraland.org.il

דוא"ל

Mahon@inter.net.il

דמי מנוי לשנה - חינם
הוצאות משלוח - 36 שקל לשנה

יוצא לאור בסיוע משרד התרבות והספורט - מינהל התרבות,
המחלקה למכוני מחקר תורניים

©

כל הזכויות שמורות

ISSN 001337383

סדר ועימוד

א"א 077-3535047

דפוס האוזר בע"מ

גבעתיים

תוכן

מאמר מערכת

- 5 הרב גבריאל קדוש הגדת החירות

פסח

- 8 כאילו יצאנו עכשו ממצרים הרב יהודה זולדן
- 11 מיעוד חלל ואויר באכילת מצה ומרור הרב יעקב אפשטיין
- 17 שו"ת בהלכות פסח הרב הגאון יעקב אריאל

תרומות ומעשרות

- 26 הפרשה עתידית הרב יהודה הלוי עמיחי
- 41 תרומות ומעשרות ממיצים הרב יעקב אפשטיין

ערלה

- 50 טעימת פירות ערלה לצרכי מחקר הרב יהודה הלוי עמיחי

שונות

- 58 צינון פרות ברפת בשבת הרב דוד אייגנר

רשימת המשתתפים

מכון התורה והארץ

הרב דוד איגנר

מכון התורה והארץ

הרב יעקב אפשטיין

רב העיר רמת גן,

הרב הגאון יעקב אריאל

נשיא מכון התורה והארץ

מכון לב

הרב יהודה זולדן

מכון התורה והארץ

הרב יהודה הלוי עמיחי

מכון התורה והארץ, רב הישוב שומריה

הרב גבריאל קדוש

מאמר מערכת – הרב גבריאל קדוש

הגדת החרות

חג הפסח קרב ובא, שלושים יום לפני החג ואנו כבר לומדים את הלכות הפסח, מתחילים בנקיון הבית, אפיית המצות בעיצומה. נלמד ונלמד את שאלות ה"מה נשתנה" שנשאל בליל הסדר. גם את התשובות נלמד, אך על שאלה אחת אין לנו תשובה! "למה לא נשתנה"? מדוע אחינו יהונתן פולארד יושב כבר 25 לילות סדר בשעבוד נורא של בית כלא של מדינה ידידות: למה: אין לנו תשובה!

לאחר כ"כ הרבה שנים שוחררו, להבדיל, רוצחים, אנסים ופושעים. מרגלים מסתובבים חופשי, ואילו אחינו היקר, יהונתן, שסייע למדינת ישראל ופעל בשליחותה עדיין כלוא בתנאים מחפירים! 25 לילות סדר שואל יהונתן ומתפלל "למה לא נשתנה"? למה אני כלוא ולא זוכה לחירות, הרי פעלתי למען עם ישראל וממשלת ישראל, מדוע הם כאלה כפויי טובה? מדוע אינם גומלים לי בשחרורי מהכלא! מדוע אינם פועלים לשחררני בכדי שגם אני אזכה לשבת עם אסתר אשתי שתחיל בליל הסדר ולשאול "מה נשתנה"?

הגמרא מספרת לנו על רב נחמן ששאל את דרו (כך שמו) עבדו בליל הסדר: עבד שאדונו מוציא אותו לחירות ונתן לו כסף וזהב, מה צריך העבד לומר לאדונו? ענה לו דרו: צריך להודות ולשבח אותו על כך. ענה רב נחמן לעבדו – פטרת אותי מהצורך לומר "מה נשתנה", ולכן התחיל רב נחמן את ההגדה מ"עבדים היינו". (פסחים קטז ע"א). לימדנו רב נחמן, שאמירת ההגדה בליל הסדר נועדה בכדי שנחוש את הרגשת העבדות, וממילא נחוש את הרגשת החירות והצורך שלנו להודות להקב"ה עליה. לצערנו יהונתן לא פוטר אותנו מלומר את "מה נשתנה" בליל הסדר הזה, הוא דורש מאיתנו לשאול "למה לא נשתנה"?

להפוך שעבוד לחירות:

אם ישאל השואל למה לקלקל את אווירת החג השמחה בליל הסדר ולהיזכר בסוגיה הכאובה ששמה פולארד? נענה לו שכך נהג גם בעל ההגדה: "מתחיל בגנות ומסיים בשבח". למה בלילה חגיגי זה שבו אנו חייבים להראות את עצמנו כאילו אנחנו יצאנו ממצרים, צריכים להזכיר ולפתוח ב"גנות"? אלא ידועים הדברים שהמצה מסמלת את השעבוד במצרים – "הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים" (זה לחם עוני שאכלו אבותינו בארץ מצרים), ומצד שני מסמלת המצה את החירות והשחרור ממצרים – "מצה זו על שום מה? על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ". בעל ההגדה מלמדנו עיקרון חשוב מאוד: כל מטרתו של ליל הסדר שנחווה את יציאתנו ממצרים. בכדי לחיות את יציאת מצרים, צריך להקדים לכך את חווית השעבוד. רק עבד יכול להעריך מה היא חירות, רק אדם שהיה שרוי בחושך יודע להעריך את כוחו של אור, רק אדם עני יודע להעריך עושר, רק עם שהיה בגלות יודע להעריך גאולה. **אנו מתחילים בגנות ובכוחנו בלילה הזה להפוך את הגנות עצמה לשבח**, אנו מספרים על השעבוד והופכים אותו לחירות. זה כוחו של ליל הסדר. אנו נזכיר את שעבודו של פולארד ומתוך כך נזכה בע"ה לשחרורו. זמן הפסח עם סגולות החירות שבו, הוא הזמן המתאים לפעול ולהתפלל לשחרורו, אסור לנו להחמיץ את המצווה! **אסור לנו לפסוח על יהונתן פולארד!**

הגדת החירות:

בכדי שנוכל לבוא נקיים ומוכנים לליל הסדר, יצאה לאור "הגדת החירות", הגדת פסח ששולבו בה דברי הסבר ודברי תורה שנכתבו מרבני ישראל בעניינו של יהונתן פולארד הקשורים להגדה ולחירות. כל מי שכואב את שעבודו של יהונתן פולארד, כל מי שרוצה בחירותו של יהונתן, נקרא לפעול להפיץ הגדה זו! כולנו נשאף שבכל בית בישראל תונח הגדה זו על השולחן, לא נוכל להתעלם! לא נוכל להרגיש בני חורין כאשר אחינו עדיין בכלא בסכנת חיים! כל אחד במקום לימודו, במקום עבודתו, במשפחתו, שכניו ומכריו, בישיבה ובאולפנה, בסמינר ובאוניברסיטה, בשווקים וברחובות, בדוכני ההפצה ובכל מקום, נרגיש שליחות להפיץ הגדה זו. ככל שנפיץ יותר, יוכלו להדפיס יותר ולזכות אחרים ולזכות את יהונתן בחירות.

כולנו נשאיר מקום פנוי בלב ובשולחן להגדת החירות. נפעל ונתפלל למען חירותם של כל השבויים והנעדרים, בעז"ה. השתא עבדי, לשנה הזו יהונתן בן מלכה הי"ו וגלעד בן אביבה הי"ו בני חורין!!!

פתחנו את עלוננו בארבעה מאמרים לקראת חג הפסח. על הרגשת החרות האמיתית ואחריותנו לשחרורו של אחינו יהונתן פולארד בעקבות הוצאת הגדת החירות כתב הרב גבריאל קדוש בעקבות הוצאת הגדת החירות. מאמרו של הרב זולדן על החובה להרגיש כאילו עכשיו יצאנו ממצרים, עיון של הרב יהודה עמיחי בענין הדם על הבתים. חתמנו את מדור הפסח בלקט שאלות ותשובות בענייני הפסח ממו"ר הרה"ג הרב יעקב אריאל שליט"א, נשיא מכוננו.

הטכנולוגיה ובתי אריזה וכן השימוש הנפוץ בתבליני גינה מעלה את הדיון ההלכתי על אפשרות של הפרשת תרומות ומעשרות עתידי, בסוגיה זו עוסק בהרחבה הרב יהודה עמיחי. הרב אפשטיין יעקב דן בענין החיוב להפריש תרו"מ ממיצים ומשקאות. במדור מצוות ערלה עוסק הרב עמיחי בשאלת חוקרי ומפתחי זנים של פירות, האם מותר להם לטעום פירות ערלה לצרכי מחקר. חותם את עלוננו הרב אייגנר דוד בענין צינון פרות ברפת. כהמשך העיסוק בהפעלת רפתות מבחינה הלכתית.

נאחל לכל קוראינו ולכל עם ישראל

חג כשר ושמח

מערכת אמונת עתיד

הגדת החירות

לא לפסוח על אחינו יהונתן פולארד

הגדה של פסח בשילוב דברי תורה והסברים על ההגדה

בענייניו של יהונתן פולארד

להזמנת ההגדות ולפרטים: hagada@gmail.com

WWW.FREEPOLLARD.NET

הרב יהודה זולדן

כאילו יצאנו עכשו ממצרים

א. לראות ולהראות את עצמו

בהגדה של פסח אנו אומרים: "בכל דור ודור חייב אדם לראות עצמו", ואילו הרמב"ם (הלכות חמץ ומצה ז, ו) כתב אחרת:

בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא בעצמו יצא עתה משעבוד מצרים שנאמר: "ואותנו הוציא משם" (דברים ו, כג), ועל דבר זה ציווה הקב"ה בתורה: "וזכרת כי עבד היית" (דברים ה, טו) – כלומר: כאילו אתה בעצמך היית עבד ויצאת לחירות ונפדית.

לראות או להראות? אין כל סתירה. כשקוראים את ההגדה יש לומר הוא: "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו". אך אין זה מספיק לומר זאת בלבד, צריך גם להראות זאת, ועל כך נסוב תיאור העשייה, באכילת של הלילה, בהסבה, ובסיפור הדברים.

המטרה של הלילה הזה היא לשוב במנהרת הזמן אחורה לעת בה יצאנו ממצרים והחילונו את הופעתנו כאומה עלי אדמות. ממשפחה בת שבעים נפש שירדה למצרים, לאומה בת שש מאות אלף איש. היעד בליל הסדר הוא לחוות מחדש בכל שנה את נקודת המוצא. "כאילו הוא בעצמו, יצא עתה... כאילו אתה, בעצמך, היית, יצאת, נפדית!!!". פניה אישית לכל אחד ואחד. אכילת המצה, המרור, ההסבה, סיפור הדברים מחדש, הם שיחזור החוויה וההליך כולו של היותנו אומה, מאז עד להיום. כותרת הסיפור אותו מספרים הוא: את הכל מההתחלה, מראשית דרכה של האומה בימי אברהם ותרם אביו, המשכו – בהבטחת ברית בין הבתרים ועד ירידת עם ישראל למצרים, וסופו – בסיפור היציאה עצמה, תוך דרשנות של פרשת "ארמי אובד אבי". פשוטי המקראות שבפרשה זו מתמצים את סיפור השעבוד והיציאה ממצרים, ודרשת המקראות מרחיבה ומסבירה את הנושאים הללו.

ב. בכל דור ודור

אך איך אפשר לחוות חוויה, כשהכל הוא רק "סוג של הצגה", שהרי אין לנו בליל הסדר כיום, לא קרבן פסח, ואיננו נמצאים בבית המקדש, וחלק ממצוות החג הם רק זכר למה שהיה בעבר: "זכר למקדש כהלל", האפיקומן שהוא זכר למצה הנאכלת עם הפסח, שני תבשילים זכר לקרבן פסח ולזכר לקרבן חגיגה, ועוד? התשובה לשאלות הללו היא בהדרכת חז"ל לאדם עני כיצד עליו לקיים את מצוות הסדר. פרק עשירי במשנה במסכת פסחים, עוסק במבנה של ליל הסדר. הפתיחה היא בתקנת חכמים לשתות בליל הסדר ארבע כוסות, וכן להסב בעת שתית ארבע כוסות. מקרה הבוחן ליישום התקנות הללו, הוא אדם עני:

ערבי פסחים סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שתחשך. ואפילו עני שבישראל, לא יאכל עד שיסב. ולא יפחתו לו מארבע כוסות של יין, ואפילו מן התמחוי (משנה מסכת פסחים פרק י משנה א).

פרשני המשנה מציירים לנו עני מרוד ביותר: זהו עני שלוקח אוכל מהתמחוי, וגם מי שלא אכל כבר כמה ימים, או עני כזה שאין לו תאורה בביתו, בכל זאת עליו להמתין שתחשך. גם אם הוא עני שאין לו מטה ושולחן על מה להיסב, בכל זאת עליו להיסב. עני כזה, שקיבל את כל האוכל מהתמחוי, כשהוא יהלל ויספר את ההגדה, האם אכן ירגיש באמת כבן חורין? הוא הרי יודע מהיכן יש לו את מנות האוכל הללו? אכן, קיים ניגוד חריף, בין מצבו ומעמדו האישי של אותו עני, לבין זה שהוא ישתה ארבע כוסות ובדרך חירות. היין משמח, 'ויין ישמח לבב אנוש' (תהילים קד, טו), והוא המשקה של העשירים: "אין נשותיהן של עניים שותים יין" (תוספתא כתובות ה, ח).

ואף על פי כן. בלילה זה מתנהג העני כעשיר. העני איננו מציין בלילה זה את מצבו האישי. יתכן שמצבו הכלכלי קשה מאד, וגם אם הוא לא עני במובן הרגיל, יתכן ומדובר על אדם שהיו לו בשנה האחרונה קשיים כלכליים גדולים, ובכל זאת גם הוא ישב בליל הסדר כבן חורין. העני שבמשנה יכול לשמש גם כתיאור "העני הלאומי" גם במצבים קשים ביותר. כולנו, כל עם ישראל, כל אחד ואחת במקומו ובמעמדו שלו, מהללים ומודים לה' על ניסי מצרים, ומשננים לעצמנו בלילה זה את ייעודינו כעם ה'. וכשם שאין אנו מציינים את מצבנו האישי העכשווי, אין אנו עוסקים בלילה זה במצבנו הלאומי הנוכחי. גם התנאים שישבו בבני ברק וסיפרו ביציאת מצרים כל הלילה, עושים זאת לאחר החורבן, ואת ר' עקיבא המארח, סרקו הרומאים לבסוף במסרקות של ברזל. כולם זכו לראות את בית המקדש בבנינו, וחלקם אף עבדו בו. לא ברור כמה שנים לאחר החורבן נחוג אותו לילי סדר בבני ברק, ואף על פי כן הם עסקו

כל הלילה בסיפור יציאת מצרים, ועיצבו הגדה אופטימית, שמחה ומלאה תקווה. מהעבר הגדול אל פני העתיד הגדול של העם הזה: "ונודה לך שיר חדש על גאולתנו ועל פדות נפשנו". כך היה גם בימי האינקוזציה, או בשנות האימה בשואת יהודי אירופה. גם אז השתדלו יהודים לקיים את מצוות החג כמה שניתן, וחירותם הייתה בידועם את ייעודם, למרות עניים הקשיים והצרות. ניסי יציאת מצרים כנקודת מוצא לתחילת דרכנו כאומה ובמשמעות היציאה ממצרים, היא הנושא המרכזי של הלילה הזה ובהם מצוה לעסוק.

ג. כל המרבה לספר

הרצון לענין ולעשות את ליל הסדר באופן מיוחד וחוויתי, עלול להפוך את הסדר לאוסף "זורטים" וערב שעשועים וחידונים לילדים. אילו הם אמצעים לא מטרתם. אכן חז"ל מדריכים ומציעים כמה רעיונות כיצד ליצור ענין אצל השומעים, ובמיוחד כשמדובר על בני גיל שונה, מבוגרים בעלי רקע שונה- דתיים חילוניים, מסורתיים, ואכן זו משימה לא קלה ליצור שיח משותף בין כל כך הרבה משתתפים שונים. אך העיקר צריך להיות סביב הברור, איש איש לפי דעתו והבנתו, בשאלות הראשוניות והיסודיות: מה יעודינו ותפקידנו כעם, לשם מה נוצרנו, והיכן אנחנו עומדים מבחינה זו. בתוך כך גם לשאול וללמוד איך מושיבים ומחברים גם את התמים, והרשעים ואת שאינם יודעים, סביב המסרים והיעדים של עם ישראל לדורותיו, מהלילה הזה והלאה "להביא לימות המשיח".

היום ב"ה, חלק ניכר ומשמעותי מעם ישראל יושב בארץ ישראל, במדינתו, בונה ומפתח אותה, בתורה ובמדע, טכנולוגיה ותעשייה, חקלאות והתיישבות, ועוד ועוד, וקל הרבה יותר מבעבר, ללבן ולהעמיק במטרה ובייעוד של היציאה ממצרים. ליל הסדר הוא יום העצמאות של עם ישראל דורותיו, יום ההולדת הלאומי, והמטרה היא לשבת כולם כאחד, החכמים והנבונים עם הבוגרים והקטנים, משפחות משפחות, חברות חברות, ולעסוק ביחד במשמעות, בייעוד ובמחויבות שלנו כעם, מאז היציאה ממצרים, עד היום הזה, ולימים הבאים.

נסע ונלך להבליט יותר ויותר את עצמאותינו הרעננה הפנימית שקנינו ע"י גילוי שכינה, אותה החירות שקנינו ע"י הפלא הגדול היחד בעולם שנעשה עמנו בעת שגאלנו ה' יתברך וגאל את אבותינו ממצרים לחירות עולם (הראי"ה קוק, עולת ראיה ב עמ' רמה)

הרב יעקב אפשטיין

מיעוץ חלל ואויר באכילת מצה ומרור

שאלה

האם ועד כמה צריך למעך את המצה והמרור באכילתם בפסח?

תשובה

א. מידות התורה של כזית וביצה נמדדים בנפח ולא עפ"י משקל¹. וא"כ המדידה צריכה להיות עפ"י הנפח של כזית מצה ונפח כזית מרור.

פסק בשו"ע (או"ח סי' תפו ס"א):

שיעור כזית, יש אומרים דהוי כחצי ביצה. הגה: ויאכלנו ביחד ולא מעט מעט; וברקות צריך למעך חלל האויר שבין הירק, ולשער שיעור הכזית בירקות עצמן ולא באויר שביניהם.

וכ"כ במג"א (שם ס"ק א) ואחרונים רבים.

במאמר הרב הגאון אליעזר פולק בקובץ 'אוצרות תורה' (תשס"ה) מביא ששיטת החזו"א שצריך למעך ולטחון את המצה כדי שיתבטלו כל החללים בתוכה ואז מודדים אותה במידת נפח (ושיעורה כחצי מצת מכונה). והגר"י קנייבסקי (בספרו שיעורים של תורה) אף הוא החזיק באותה שיטה אלא שדחק יותר את המצה ולכן שיעורו יותר גדול (כשני שלישי מצת מכונה). ובס' מידות ושיעורים של תורה לגר"פ

1. עי' שו"ת בצל החכמה (ח"ג סי' סט) והוכיח זאת, וסיכם: "העולה להלכה: כל שיעורי תורה

בניש הקשה על דרך מדידה זו שעדיין בין הפירורים הטחונים חללים, ולכן מדד ע"י מציאת המשקל הסגולי ועשה זאת באמצעות מכשירי מדידה מדוייקים למציאת עובי המצה ללא חללי האויר שבמצה ועלה לו שכזית מצה לחזו"א הוא מצת מכונה שלמה.

ולענ"ד אין צורך לטחון את המצה ולא למודדה ללא אוירים וחללים שבתוכה. ב. במשנה בעוקצין (פ"ב מ"ח) שנינו: "עלי בצלים ובני בצלים אם יש בהן ריר משתערין בכמות שהן אם יש בהן חלל ממעך את חללן, פת ספוגנית משתערת בכמות שהיא אם יש בה חלל ממעך את חללה. בשר העגל שנתפח ובשר זקנה שנתמעט משתערין בכמות שהן".

ופרש הרמב"ם:

צורת עלי הבצלים ידועה שהם חלולים כעין קנים ובתוכן רירית הנדבקת ביד, וכן בצל שבא במגע עם המים וצמח ואינו מחובר בקרקע כפי שידוע יוצאין ממנו עלין ירוקין כמו עלי הבצלים וגם בתוכן יש רירית, ואותו הדבר הצומח נקרא בני בצלים **אמר שאם היה ריר בתוך אותן החללים הרי אלו משתערין כמות שהן עם חללן להשלים שעור כביצה**, ואם היו ריקים בלי ריר מתמעכין ביד עד שיתהדקו ויסור נפחן ואחר כך משתערין בכביצה. וכן לחם שחלקיו מחולחלין כמו ספוג והוא פת ספוגיות **משערין אותו כמות שהוא אלא אם כן היה שם בתוכו חלל שממעכין אותו ביד**. ודרך בשר העגל היונק כאשר מתבשל מתנפח ומתרבה, ובשר הגדולה בשנים מן הבהמות כאשר מתבשל מצטמק ומתכווץ. אמר שאנו נשער כביצה מהן כשהן מבושלין כפי שהן, ולא נאמר היה זה לפני הבשול כביצה ואף על פי שהוא עתה פחות מכביצה או להיפך, **אלא משערין אותו כפי שהוא** אם היה חי הרי חי מבושל הרי מבושל". וכן פרש הרע"ב.

ג. וכן ביומא (פ"ח מ"ב, עג ע"ב) שנינו: "האוכל ככותבת הגסה, כמוה וכגרעינתה".

ודרבנן משערינן לפי מדה ולא לפי משקל. אחר ששיערו איזה שיעור לפי המדה ושקלו אותו הכמות, שוב יש לסמוך על המשקל באותו המין".

ובירושלמי (וימא פ"ח ה"ב): "אמר רבי יוסה זאת אומרת שצריך למעך את חללו, דל כן ניתני כמוה וכגלעינתה ומחללה". ופירוש הירושלמי – דל כן – שאל"כ היינו שונים משערים אף בחללה. וכ"פ ר' עובדיה מברטנורא (כלים פי"ז מי"ב): "כמוה וכגלעינתה - שצריך למעך חללה". וכ"כ שם בפה"מ לרמב"ם.
וכן בתוספות יום טוב (וימא פ"ח מ"ב):

כמוה וכגלעינתה - פירוש הכותבת אינה דבוקה לגרעינתה אלא יש בינה לגרעינתה חלל, וקמ"ל דצריך למעך אותו חלל לשער בכמוה וכגלעינתה בלבד. לא כמוה וכגלעינתה וכחללה דאלת"ה בכלי דוכתי דתנן כזית פירושו עם גרעינתה ולא תנן בהדיא. אלא הכא הא קמ"ל. תוספות והר"ן."

נראה מן הדברים שדוקא חללים שאינם שייכים למבנה של האוכל צריך למעך, אבל חללים השייכים למרקם הצמח או לפת הרי הם חלק מהנפת, ולכן נחשבים כחלק מהצמח או מהמאכל. וכך כתב בתפא"י (עוקצין פ"ב אות עז): "ואין להקשות האיר אפשר שיצטרפו המשקה שבתוך הקנה להקנה שהוא אוכל הרי דוקא כל האוכלין מצטרפין... י"ל דהא דמי פירות אין מקבלין טומאה כלל, היינו בכבר נסחטו מהן, אבל הך ריר כל עוד שהוא בתוך הקנה הו"ל כקנה עצמה ונחשב לאוכל ולהכי שפיר מצטרף להשלים שיעוריה".

וכן מה שפסק במשנה ברורה (ס' תפ"ו ס"ק ג): "ובירקות צריך למעך חלל האויר - וה"ה אם יש חלל במצה אינו מצטרף החלל לשיעור כזית וצריך למעכו אבל אם אין חלל במצה אפילו היא רכה ועשויה כספוג א"צ למעכו". נראה לי שצריך להבינו שוב כמיעוד החללים שבין העלים או נפוחות של המצה שאינה שייכת למרקם הרגיל של המצה, והראיה שרכות הפת נוצרת מהאויר בתוכה ואין צריך לטחון ולפורר את הפת הרכה לפירוורים דקים. וכן עולה מדברי אליה רבה (ס' תע"ה ס"ק ג) שכתב: "ועיין ס' תפ"ו שצריך למעך חלל אויר שבין העלין שיהא כזית במרור עצמו".
ד. כ"נ מדברי ערוך השולחן (וי"ד ס' פה ס"ז):

ויראה לי אע"ג דכזית שנתמעט ע"י צימוק וחזר ונתפח ע"י משקה חייב, מ"מ בעינן שלא יהיה בו שום חלל אפילו קטן שבקטנים ובכל שיעור כזית כן הוא אף שכן דרך דבר זה להיות בו ריקות מעט כגון לחם חטה שנתפח שדרכו להיות בו חללים קטנים וכן כל כיוצא בזה דהתפחה אינו מועיל רק שמפשט הכיווץ ועושה רפיון בחלקי המאכל אבל אם עושה חללים אינו מועיל וראיה לדבר זה מהא דתנן

בפ"ב [מ"ח] דעוקצין בשר העגל שנתפח ובשר זקנה שנתמעט משתערין בכמות שהן כלומר כמו שהם עתה וחייב על בשר עגל שנתפח אם מתחלתו היתה כזית ומקודם לזה תנן עלי בצלים ובני בצלים אם יש בהם ריר משתערין בכמות שהן אם יש בהן חלל ממעך את חללן פת ספוגנית [רכה כספוג] משתערת בכמות שהיא אם יש בה חלל ממעך את חללה ע"ש, **הרי להדיא דהרפיון מצטרף אפילו רפיון של ריר שהוא ליחה וכן רכה כספוג שהוא רפה הרבה מצטרף והחלל אינו מצטרף**. ועוד ראה מירושלמי יומא [פ"ח ה"ב] שאומר שם לענין שיעור ככותבת דתנן כמוה וכגרעינתה אר' יוסה זאת אומרת צריך למעך חללו ע"ש וזהו שפסק רבינו הרמ"א בא"ח סי' תפ"ו לענין מרור שצריך למעך חלל האויר ע"ש וכן במצה החלל אינו מצטרף לכזית [מג"א] וה"ה בכל דבר וממילא דה"ה דגם לענין מלקות וכתר אין האויר מצטרף [וקצת צ"ע על הרמב"ם שכתב היה פחות מכזית וכו' ונתפח וכו' אסור וכו' עכ"ל הא גם בל"ז חצי שיעור אסור מן התורה ובמנחות נ"ד א שאומר כל היכי דמעיקרא וכו' מדרבנן זהו לענין טומאה אבל לענין אכילה הא חצי שיעור אסור מה"ת וכ"כ הרמב"ם בפ"ד מהלכות אבות הטומאות דין י"ג דין זה לענין טומאה דמדרבנן מטמא אבל באיסור לא שייך זה אך כוונתו שאין בזה מלקות].

רואים בדבריו הבחנה ברורה בין מצב של נפיחות שהיא חלק מהמרקם הרגיל של הדבר לבין נפיחות שאינה רגילה המלאה אויר כגון מצה נפוחה וכד'.

ה. כן מצאתי שכתב בשו"ת מהרש"ם (ח"ב סי' רמט):

ובדבר מה שהאריך ר"מ בדין שיעור זית **בודאי בסתם גם החללים מצטרפין** כיון שכן הוא טבעו ודרכו בכך ודוקא בניכר חלל אינו מצטרף כדמוכח ממשנה דעוקצין שרמז המג"א וכ"ה בש"ע הרב שם סי' תפ"ו וע' פיה"מ להר"מ פ"ג דטהרות מ"ד וז"ל ואודיעך הנה עיקר א' והוא שהשיעורים כולם אמנם נשמור בהם שיעור הגודל ולא נקט לרפיון החלקים וההתחברות לא לענין טומאה ולא לענין איסור והיתר וביאר שנפחו נפחו ר"ל שנוספו וגדלו עכ"ל. ושם מקודם ביאר שהשמש יכלה כח לחות הגוף וינגבם ולכן יכמוש והמים ילחלחן וירפן

ויגדלן ויוסיף בגדלן ע"ש ואף דברשב"א שבת (דף צ"א) כתב דכל שיעור כזית אע"פ שתפח ונראה כזית הרי א"ב כזית ולא נהנה גרונו בכזית ע"ש י"ל דהיינו בתפח עד כדי מה שאין דרכו בכך וע' בב"ט שעה"ת בסופו ושו"ת בי"צ חא"ח סי' ל' וסי' ל"א ושו"מ מהד"ק ח"א סי' קס"ח ועי' בס' גן המלך סי' קנ"ב מדברי רמב"ם פי"ד ממ"א ופי"ד משאה"ט והעלה דהא דמנחות (דף נ"ד) י"ל דדוקא בנתפח מאליו אבל דבר שדרכו לשרותו ותפח בכך ומתרבה ודרך הנאתו בכך נחשב לשיעור מה"ת ע"ש ותדע שהרי מבואר בכ"מ פ"ה מחו"מ בשם רלב"ג **כי עיסת מצה הוא קטנה בכמות מכפי הקמח ועיסת חמץ גדולה מהקמח ע"ש** וא"כ יהי' הבדל בשיעור כזית מן חמץ למצה ולא נמצא בשום מקום ועמג"א סי' ר"י סק"א דפת השרוי בין אוכל הוא וגם מפורש ברש"י פסחים (דף ל"ג ע"ב) ד"ה טמא מת וכו' אע"ג דאין משקה הנבלע באוכל מקב"ט עמו משלים הוא את שיעורו וכו' ע"ש מהא דמנחות (ד' נ"ד) ובאמת דהתם רק אם הי' מתחלה כשיעור וצמקו וחזרו ותפחו משלים שיעורו מה"ת אבל מתחלה משלים רק מדרבנן כבר הבאתי מדברי ג"ה דבמה שדרכו בכך גם בתחלה מצטרף וע' שו"ת משיבת נפש סי' כ' שחולק ע"ד מג"א והעלה דדברים שאינם שוים בברכותיהן אין משלימו לכזית וכן לענין נזירות ע"ש (וע"ע במג"א סי' קס"ח סק"ל מ"ש ע"ד מהרי"ל בדין פת שרוי ביון) ולכן גם לענין מצה אינו יוצא בכה"ג וי"ל דגם הג"ה מודה בזה.

שוב מצאתי בחידושי רז"ה' בדיני שיעור עירוב ופרס וביצה וזית שעלה דע"י הלישה מתמעט העיסה ממדת הקמח ואחר האפ"י מתרבה ע"י החללים המתהוים בפת אלא דקיי"ל דצריך למעך החללים א"כ עיקר השיעור כפי שהוא בלישה קודם שיתפח העיסה ולא הרגיש מהא דפ"ב דעוקצין וכמש"ל בשם ש"ע הרב דדוקא בסופגנין צריך למעך החלל.

2. בחידושי ר' זאב הלוי מברוד בן דורו של הנו"ב.

וכשיטת הרז"ה מברוד כתב החזו"א (או"ח סי' קנו, עוקצין סי' ג אות ה): "ונראה דפת משתער מה"ת כמדת החטים ומה שנתרבה בטחינה ואפי' דינו כנתפח, ואין טמא אלא מדרבנן והא דתנן פ"ב דעוקצין מ"ח פת ספוגנית משתערת בכמות שהיא היינו מדרבנן וק"ק דלא פריך במנחות נ"ד א' מפת ספוגנית, ולאוכוחי דטמא מדרבנן". ולא הביא ראיה לדבריו.

ובשו"ת ציץ אליעזר (ח"ו סי' יא) כתב בשם ספר שיעורי תורה לגר"ח נאה שאף הוא כתב שצריך למעך ולכווץ החללים והאורים לרבות גם כל החללים הקטנים שאז מתקטן השטח כמעט כמחצית מלפני המיעוך. ולא מצאתי ראיה לדבריהם, ודברי פה"מ לרמב"ם והמהרש"ם ברורים שכזית נמדד בשעתו ובמקומו ובמצבו ולא לפי מעוך וכתות וכד'.

מסקנה

להלכה ולא למעשה היה נראה לענ"ד שהרוצה לדעת מידת נפחן של מצות מכונה שיש בהן נפחיות קטנות כמרקם המצה האפויה. יכין דפוס עם מספר מצות ואת הדפוס ימדוד היטב וע"י כך ילמד מהו הנפח האמיתי של מצות אלו. או שיצפה את המצות בציפוי דק מן הדק של שעה וכד' הדוחה מים, וימדוד את הנפח שדוחה המצה בתוך כלי עם מים. אבל כל שיטות המדידות של משקל סגולי שאינו מתחשב בנפח או של טחינה אינן נכונות לענ"ד. ועי' בתשובת הציץ אליעזר שצויינה לעיל.

לגבי מרור צריך לבדוק ממה נוצרו החללים אם המדובר בחסה הרי הרווחים בין העלים ודאי שאינם נמדדים בכזית, לעומת זאת כל הגבעול עם כל הנוזלים שבו ודאי נמנים עם הכזית מרור.

הרב יעקב אריאל

שאלות ותשובות קצרות בענייני הפסח

תקציר של שאלות ותשובות מספריו של הרב יעקב אריאל שליט"א

- א. הגעלת מערבל לפסח
- ב. חמץ שנמכר לגוי וחזר ונמכר לישראל
- ג. כרית חום, או עבודת אומנות המכילה דגן
- ד. תרופות חמץ ממותקות
- ה. ארבע כוסות לחייל בסיור
- ו. מצה לחולה כרסת (צליאק)
- ז. שטיפה במי פה לאחר אפיקומן
- ח. הליציטין מלפתית בפסח
- ט. האכלת זבל עופות לפרות בפסח
- י. ויסקי שעבר עלי הפסח

א. הגעלת מערבל לפסח

שאלה

האם מותר להכשיר לפסח את המערבלים המשמשים להקצפת חלבונים לעוגות?

תשובה

נלענ"ד, מכיון שקניית מערבל חדש היא הוצאה גדולה מאד, הרוצה להשתמש בו לאחר ניקוי יסודי מאוד - רשאי. מיהו בעל נפש יחמיר. אך כיום, שהוזלו מכשירים אלו, ויש מעבדי מזון זולים, אם אפשר לרכוש מעבד מזון חדש הדבר עדיף.

ויש להעיר: כיום ישנם שני סוגי מעבדי מזון. יש מערבב מהסוג הישן שגוף המנוע הוא מעל לחלקים שמכילים את האוכל ואולי שם יש חשש שמא יפול חמץ מגוף המנוע לתוך המזון אך יש סוג אחר של מעבד מזון שגוף המנוע הוא מתחת לחלקים ובו אין חשש שמא יפול חמץ מגוף המנוע לתוך המזון. וע"כ אם ניקו את גוף המנוע היטב והגעילו את החלקים הבאים במגע ישיר עם המזון, או החליפום בחדשים, מותר להשתמש במעבד כזה בפסח ללא חשש.

ב. חמץ שנמכר לגוי וחזר ונמכר לישראל

שאלה

במרכולים השונים ישנם מוצרי חמץ שנמכרים לגוי לפני פסח כנהגו. הדרך הרצויה היא להוציא את כל החמץ מן האולם המרכזי ולאחסן אותו במחסן נעול קודם מכירתו, ולמסור את המפתח לידי הגוי. אולם, מחוסר ברירה אנו נאלצים להסכים לכך שהחמץ ישאר במקומו, ולהסתפק בכיסוי מדפי החמץ בניילון וקשירתו, וכי הציבור קונה חמץ עד הרגע האחרון, ולא נתן להעביר אלפי פריטים למקום אחר בזמן כה קצר). דבר זה נעשה בהסתמך על הגמ' בפסחים (ו, א) שדי במחיצה של י' טפחים להיכר, אולם בפועל דרך זו יוצרת מכשלה, כפי שנפרט.

מידי שנה אנו נתקלים בבעיה, שלקוחות שולחים את ידם אל מאחורי כיסוי הניילון ולוקחים ממוצרי חמץ, ומנצלים את חוסר תשומת הלב של הקופאיות המאפשרות להם לקנות מצרכים אלו בפסח, והדבר חוזר על עצמו. הנסיון מלמד שגם במקרים חריגים בהם עובדי המרכול מודעים לבעיה, קשה לצפות מהם לגלות אכפתיות ולעמוד על המשמר, משום שהדבר כרוך באי נעימות כלפי הלקוחות ובייחוד שאינו נגמר. הרושם המתקבל הוא שהבעלים אינם מקפידים באמת על לקיחת החמץ מן המדפים, אלא אדרבה ה"טעות" של הקופאית עולה בקנה אחד עם הרצון שלהם. (וכבר העיד בפני בעל מכולת בשכונתי, שהוא מעדיף לסגור לגמרי את החנות ולצאת לחופשה, כדי להמנע ממצבים של אי נעימות בינו לבין לקוחותיו הנאמנים).

השאלה היא: כיון שתופעה זו חוזרת ונשנית על אף כל ההתראות שהתרינו בבעלי המקום, האם מכירת החמץ לגוי מתבטלת למפרע כתוצאה מהעובדה שחלק ממנו נמכר לישראל בפסח, כשהרושם הוא שניחא לבעלים בכך, כפי שניתן ללמוד מהתחמקותם המתמשכת מן הטיפול בעניין?

תשובה

יש להבחין בין החמץ שנלקח מן המדפים בפסח לבין שאר החמץ שנשאר במרכול. מכירת חמץ ללקוחות המרכול בימי הפסח היא בניגוד מוחלט להלכה ולהנחיות הרבנות. הדבר ברור שכוונת בעלי המרכול ועובדיו לפעול בניגוד למתחייב מן המכירה לגוי, ולכן המכירה בטילה לפחות מכאן ולהבא.

אך לגבי שאר החמץ אין לנו ראייה ברורה על כוונותיו של בעל המרכול, ואע"פ שיש לנו יסוד לשער שהוא אינו רואה את המכירה לגוי כמכירה גמורה, אין לנו יכולת להפקיע אותה למפרע אפילו מספק אלא כל ידי ראייה ברורה.

כדי לבחון את כוונותיהם של בעלי המרכולים ברשתות השונות אנו דורשים מהם להוציא את כל מוצרי החמץ מהמרכול או לפחות מרשימת המוצרים המופיעים במכשיר הברקוד, וזאת על מנת שהקופאיות לא יוכלו לקבוע את מחירם וכך לא יוכלו להימכר. זוהי פעולה פשוטה וקלה ואין שום סיבה שהבעלים יימנעו ממנה אא"כ הם אכן מעוניינים שחמצו של הגוי יימכר בפסח, ואז לכאורה, תהיה הוכחה ברורה שבכוונתם למכור את החמץ ליהודים בפסח ולא לקיים את הסכם המכירה עם הגוי. במקרה שכזה המכירה תתבטל למפרע. ויש להודיע בשער בת רבים, שאין לקנות חמץ לאחר הפסח במקומות שמאפשרים את מכירתו בפסח, משום שמכירתו לגוי בטילה ודינו כחמץ שעבר עליו הפסח. ולכן:

א. במקום שהחמץ נמכר בפסח בטלה המכירה, לפחות באותו מין, מכאן ולהבא, ויש להודיע לציבור שיימנע מקנייה באותו מקום גם אחרי פסח מדין חמץ שעבר עליו הפסח עד שתגיע תוצרת חדשה.

ב. במקום שניתן בצורה פשוטה וקלה למנוע את מכירת החמץ בפסח, השתמטות מכך מטילה חשד כבד על כנותה של המכירה לנוכרי, והסברא נותנת שאין לסמוך על המכירה לנוכרי.

ג. כרית חום, או עבודת אומנות המכילה דגן

שאלה

כרית המכילה זרעונים שונים וביניהם דגנים שיש בהם חשש חימוץ [כשמחממים את הכרית, הזרעונים שבה אוצרים את החום]. האם מותר להשהותה בפסח?

ובדומה לכך יש לשאול: מה דינה של עבודת אומנות שמיני דגנים משולבים בה, כתמונה שיש בה שיבולים, האם מותר להשהותה בפסח?

תשובה

מותר להשהות ואף להשתמש בכרית הנ"ל בפסח משום שהחמץ שבה מבוטל. לדעת החלקת יואב הדבר פשוט – כיון שהדגן טפל לכלי ובטל ממנו שם מאכל. אך גם לדעת הקהילות יעקב יש להקל כיון שאין לנו צורך בדגן לכשעצמו אלא כדי להפיק ממנו חום. אמנם יש מקום לפקפק בסברת הקה"י, אך מכיון שהמדובר בזרעים יבשים שלא ידוע לנו שנפלו עליהם מים והחמיצו, יש לתלות לקולא. מה עוד שבדרך כלל הגרעינים עברו חיטוי ונפסלו מאכילה, ומשום כך מותר להשתמש בה בפסח. לעומת זאת, יש להחמיר בתמונות העשויות משיבולים כל עוד לא נצבעו, וראוי להצניעם בחדר נפרד ולמכרן לגוי.

ד. תרופות חמץ ממותקות

שאלה

ישנן מיני תרופות שאינן כשרות לפסח, שהן מרות, אינן ראויות לאכילה ורגילים לבלוען כשהן בתוך כדור. דרך אחרת לבליעתן של תרופות אלו היא על ידי המתקתן. דרך זו מקובלת בעיקר בתרופות המיועדות לילדים הסובלים ממחלות שונות, והיא מתבצעת על ידי מהילת התרופה המרה בסירופ ממותק. ובדרך זו הילד נכון לבלוע את התרופה שהיא מרה מצד עצמה, אגב הסירופ שיש בו גם חומרים נוספים הממתיקים אותו. השאלה היא: האם תרופה זו מותרת לשימוש בפסח, והאם יש בהשהייתה משום בל יראה ובל ימצא?

תשובה

נלענ"ד שלכתחילה אין להבחין בין סירופ לכדור, וכל עוד יש חשש חמץ בתרופה עצמה ראוי לאסור אותה אפילו כשהיא באה בצורת גלולה. וזאת, משום שיש להסתפק שמא טעמו של המתרפא הוא הקובע את גדר התרופה ולא כוונתו של היצרן, ולטעמו התרופה ראויה לאכילה.

לכן יש להעדיף תחליפים אחרים לתרופה זו. אך במקום שאין פתרון אחר, ומתעורר החשש שאם החולה לא יקבל את התרופה, מחלתו עלולה להסתבך. ראוי הוא הגרשז"א לסמוך עליו בשעת הדחק, ולהתיר את השימוש בכדור אך לא בסירוף. ובפרט, אם המדובר בכאבי גרון וכדומה שניתן להגדירם כמכה של חלל שמחללין עליה את השבת מדין פקו"נ, ודאי שיש להקל.

ה. ארבע כוסות לחייל בסיוור

שאלה

חייל הנמצא בסיוור בליל הסדר ואין לו מיץ ענבים, אלא יש אפשרות ליין המשכר (דבר שיפריע לתפקודו המבצעי) או מיץ תפוזים, מה עדיף? שישתה יין בכל כוס רק כדי טעימה, כדי שלא ישתכר, או שישתה מיץ תפוזים כשיעור?

תשובה

נלענ"ד שכשאנו יכולים לשתות רוב כוס יין, אין עדיפות ליין דוקא ויכול לשתות ממשקה אחר. אך גם אין עדיפות למשקה אחר, כי גם אם ישתה ממשקה אחר רוב כוס לא יצא ידי חובה חירות.

אך אם יכול למזוג את היין במים בשיעור המותר (פי ששה או פי ארבעה עיין שו"ע או"ח סי' ר"ד ס"ה), עדיף שיעשה כן ויצא ידי חובת יין. אך אם היין שברשותו כבר מזוג ואינו יכול למוזגו יותר יעשה מה שליבו חפץ, ואולי עדיף שישתה משקה אחר ולא יין, כדי שלא ישתכר, כי יין גם בכמות קטנה עלול להפריע לו בתפקודו המבצעי.

ו. מצה לחולה כרסת (צליאק)

שאלה

חולה כרסת (צליאק) שאסור באכילת מיני דגן רגילים, ואפילו מצה עשויה משיבולת שועל אסורה לו, ויכול לאכול בפסח רק מצה העשויה מדגן נטול גלוטן. האם יכול הוא לצאת ידי חובת אכילת מצה בלילה הראשון של פסח במצה מיוחדת זו?

תשובה

נראה להורות לחולה כרסת, שאינו מסוגל לאכול מצה מחמשת מיני דגן אלא לאחר שהוציאו מהם את הגלוטן, שיאכל מצה נטולת גלוטן ללא ברכה ויצא בה ידי חובה.

יש להבחין בזה בין דרגות שונות של חולי צליאק. יש חולים קשים העלולים להסתכן באכילת כזית מצה רגילה שהם ודאי פטורים לגמרי ממצות אכילת מצה משום פיקוח נפש, ויש להורות להם לאכול מצה נטולת גלוטן כדי לצאת ידי חובה ולו מן הספק. ויש חולים קלים יותר שאינם באים לידי סכנה אך עלולים לסבול סבל רב מאוד, וגם עליהם יש להקל ולהתיר להם אכול כזית ראשון במצה נטולת גלוטן וכנ"ל, משום שגם הם פטורים ממצות עשה, וועיין באהלה של תורה ח"ב סי' צב). ולעומתם יש חולים קלים עוד יותר הסובלים סבל קל בלבד באכילת כזית מצה, הרי הם חייבים באכילת מצה רגילה כדי לצאת ידי ספיקא דאורייתא.

ז. שטיפה במי פה לאחר אפיקומן

שאלה

אדם המעוניין לשטוף את פיו במי פה בסיום ליל הסדר, לאחר אכילת אפיקומן. האם רשאי לעשות כן? שהרי ידוע שאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, כדי שטעם הפסח ישאר בפיו, ומי הפה הם ריחניים ומטרתם לסלק מהפה שרידי טעם אחר שנשארו בו מהמזון שנאכל, א"כ שטיפה זו לא תשאיר את טעם הפסח בפה ולכאורה היא אסורה. או שמא לא נאסרה אלא אכילה, אך שטיפה לא נאסרה. מה הדין?

תשובה

לרוב הראשונים האיסור לאכול אחר אפיקומן הוא מדרבנן. יש מהראשונים הסוברים שמותר לאכול אחרי חצות. יש הסוברים שרק אכילה אסורה ושטיפה מותרת.

גם לסוברים שהאיסור מהתורה יתכן שרק אכילה אסורה ושטיפה מותרת. לכן מותר לשטוף את הפה אחרי אכילת אפיקומן, מעיקר הדין. בעל נפש שאינו זקוק לכך מסיבות בריאות, ואינו איסטניס שהדבר מפריע לו, מן הראוי שימנע משטיפה במי פה לאחר אפיקומן.

ח. הליציטין מלפתית בפסח

שאלה

הליציטין מופק מגרגרים שחורים הקרויים "ריבס" (לפתית). הלפתית דומה ללפת בצבע גזר, ונזרעת בעיקר לשם האכלת השורש המעובה שלה לבהמות, בפרחים צומחים גרגרים, גרגרים אלו גדלים בתוך תרמילים כשעועית ואפונה. אולם בשונה מהם, הם אינם ראויים לאכילת אדם, אלא למאכל בהמה. כאמור, הם תוצר לוואי של הגידול, שאף הוא נועד למאכל בהמה בלבד. השמן מופק מהם על ידי מיצוי יבש, תוך כדי זיקוק השמן נוצר הליציטין, שיש לו תכונות צמיגות המשמשות בתעשיית השוקולד.

מה דינו של הליציטין בפסח? האם יש בו איסור קטניות?

תשובה

נראה לענ"ד שאין חשש בליציטין בשוקולד להחשיבו כקטנית:

- א. הליציטין אינו ראוי למאכל אדם ואינו בכלל גזרת קטניות.
- ב. הוא נעשה במיצוי יבש (אם כי יתכן שמיצו אותו בחלק מהתהליך בקיטור).
- ג. הוא בטל ברוב.

אין כאן ביטול איסור לכתחילה משלוש סיבות

1. אין חמור יותר מחלת חו"ל ודמאי.

2. ביטלוהו לפני פסח.

3. לא התכוונו לבטלו לנוהגים בו איסור.

מכל הנ"ל נראה שיש להתיר את הליציטין, גם לנוהגים איסור קטניות בפסח. וגם אלו הנוהגים איסור בשמן קטניות שמוצה ביבש, הליציטין קל יותר, משום שאינו מאכל אדם.

מיהו מאחר וישראל קדושים הם ומהדרין במצוות, ובפרט בחג הפסח, נראה לי שיש להודיע לציבור שהליציטין עשוי מלפתית (ריבס) וכל הנוהג להחמיר בו ידע להזהר ולהימנע מלאכול. אך מעיקר הדין הליציטין כשר לפסח לכל ישראל.

ט. האכלת זבל עופות לפרות בפסח

שאלה

האם מותר להאכיל זבל עופות לפרות בפסח, כאשר ידוע שבזבל יש שאריות מזון, כגון גרעיני דגן וכדומה?

תשובה

לאחר בירור המציאות התברר שהזבל המיועד להאבסת פרות עובר תהליכים ממושכים שבהם הוא תוסס ומתחמם במשך חודשים ארוכים וכל מרכיביו נהפכים לחומר חלבוני שבו מזינים את הפרות.

לכן נראה שיש כאן כמה סיבות להתיר:

א. לא ברור כלל שהגרעינים החמיצו (עיין חלקת יואב סי' י"ז שדן להקל בגרעינים שהיו במעי עופות).

ב. יתכן שהם בטלו בהאכלתם לעופות ובהפיכתם לגחלים.

ג. במהלך התסיסה של הזבל יש להניח שהם נפסלו לגמרי והפכו להיות חלק אורגאני של הזבל. ומכיון שאין מדובר במאכל אדם, אלא באיסור בל יראה ובל ימצא נראה שאין עוברים על איסור זה.

י. ויסקי שעבר עלי הפסח

שאלה

אשה ביקשה מבנה למכור את החמץ לנוכרי באמצעות הרבנות. הבן הוא בתהליך התחזקות אך עדיין לא מודע דיו לאיסור חמץ בפסח ולחובת המכירה, וסבר לתומו שזו רק נחמה של אמו ולא מילא את בקשתה. אמו הסתמכה עליו וסברה שהחמץ נמכר כדין. עתה נודע לה שהחמץ לא נמכר, ונפשה בשאלתה, מה דין החמץ? המדובר בהפסד מרובה, בעיקר של בקבוקי ויסקי רבים שנקנו במיוחד לקראת נשואי הבת.

תשובה

אמנם בשו"ע (ותמה, ה) נפסק שחמץ שעבר עליו הפסח אסור בהנאה גם אם היה באונס, אך לא כל האונסים שוים. כשיש צירוף של שיקולים נוספים יש מקום להקל. ומכיון שלא מדובר בחמץ ממש אלא רק בזיעת אוכלין של חמץ

שיתכן שאינה חמץ כלל, יש מקום לומר שבאונס כגון דא שהיא באמת רצתה למוכרו ומדובר בהפסד מרובה ובעגמת נפש גדולה שעלולה לפגוע בשמחת כלה יש להקל ויהיה מותר לשתות את הויסקי לאחר הפסח אך כדי שבכל זאת לא תיהנה לגמרי מחשש חמץ שעבר עליו הפסח ראוי שתתן סכום מכובד לצדקה.

הרב יהודה הלוי עמיחי

הפרשה עתידית

א. הפרשה מהתלוש על המחובר

המשנה (תרומות פ"א מ"ה) אומרת:

אין תורמין... ולא מן התלוש על המחובר, ולא מן המחובר על התלוש... ואם תרמו אין תרמתן תרומה.

רש"י (קידושין סב ע"א)¹ כתב שמהות האיסור נלמד מהפסוק "ראשית דגנך", למדנו שהפרשה צריכה להיות מפירות גמורים שנאספו בכרי. הפרשה מפירות מחוברים או על פירות מחוברים איננה חלה, והפירות נשארו טבל. תוספות למד דין זה מהפסוק (במדבר יח, כו) "והרמתם ממנו", שאין מרימים אלא מהתלוש. הפסוק מלמדנו שאפילו בדיעבד אין הפרשה מהתלוש על המחובר. הפני יהושע (קידושין סב ע"א) הסביר שדעת רש"י היא כתוספות, שהכל נלמד מהפסוק "ממנו", אלא שרש"י הבין שהדין של אפילו בדיעבד אין תרומתו תרומה, נלמד רק לאחר שאנו יודעים את הדרשה "דגנך", דבר שנאסף, וממילא "ממנו" מיותר ללמדנו שאפילו בדיעבד אין התרומה חלה.

ב. דבר שלא בא לעולם

הגמרא (קידושין סב ע"א) אומרת:

בעא מיניה רב אסי מר' יוחנן: אמר פירות ערוגה זו תלושים יהיו

1. גם המאירי למד שאיסור מחובר נלמד מהפסוק "דגנך".

תרומה על פירות ערוגה זו מחוברים, פירות ערוגה זו מחוברים יהיו תרומה על פירות ערוגה זו תלושים לכשיתלשו ונתלשו, מהו? א"ל: כל שבידו לאו כמחוסר מעשה דמי.

רש"י הסביר ששאלת רב אסי הייתה האם מכיוון שהוא מפריש קודם תלישה הרי זה כדבר שלא בא לעולם, ורבי יוחנן ענה לו שזה נחשב להיות דבר שבא לעולם, שהרי בידו כעת לתלוש ואין זה אלא מחוסר מעשה, ואין להחשיבו כדבר שלא בא לעולם.

ג. שליש בשולו

הגמרא (קידושין סב ע"ב) ממשיכה ומביאה ראייה לדעת רבי יוחנן שאפשר להפריש באמירה לכשיתלש, ואומרת:

תניא כותיה דרבי יוחנן: אין תורמין מן התלוש על המחובר, ואם תרם - אין תרומתו תרומה, כיצד? אמר פירות ערוגה זו תלושין יהיו תרומה על פירות ערוגה זו מחוברת, פירות ערוגה זו מחוברת יהיו תרומה על פירות ערוגה זו תלושין - לא אמר כלום, אבל אמר לכשיתלשו ונתלשו - דבריו קיימין; יתר על כן א"ר אליעזר בן יעקב: אפילו אמר פירות ערוגה זו תלושין יהיו תרומה על פירות ערוגה זו מחוברת, פירות ערוגה זו מחוברת יהיו תרומה על פירות ערוגה זו תלושין לכשיביאו שליש ויתלשו, והביאו שליש ונתלשו - דבריו קיימין.

הברייתא מביאה מחלוקת בין ת"ק הסובר שאמירה זו יכולה להעשות רק לאחר שהביאו הפירות שליש, ואילו רבי אליעזר בן יעקב אומר שאפשר להפריש אפילו לפני שליש, מכיוון שלדעת ת"ק אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם אבל כשהביא שליש בידו לקטוף וחייב במעשרות, על כן חלה ההפרשה, שהרי אין זה מקנה דבר שלא בא לעולם. ראב"י סובר שאדם מקנה אפילו דבר שלא בא לעולם ועל כן אפשר לומר את הנוסח לכשיתלשו אפילו לפני הבאת שליש.

להלכה אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם ועל כן צריך שבפירות יהיה שליש בשעת האמירה ולכשיתלשו.

דין זה נפסק ברמב"ם (הל' תרומות פ"ה ה"ט):

אין תורמין מן המחובר על התלוש ולא מן התלוש על המחובר, כיצד היו לו פירות תלושין ואמר פירות אלו יהיו תרומה על פירות

אלו המחברים אפילו (אמר) לכשיתלשו, או שהיו לו שתי ערוגות ואמר פירות ערוגה זו תלושין יהיו תרומה על פירות ערוגה זו מחברים, או שאמר פירות ערוגה זו מחברים יהיו תרומה על פירות ערוגה זו תלושין לא אמר כלום, אבל אם אמר פירות ערוגה זו תלושין יהיו תרומה על פירות ערוגה זו לכשיתלשו ונתלשו הואיל ובידו לתלושן אינו מחוסר מעשה ולכשיתלשו שניהם דבריו קיימין, והוא שיביאו שתיהן שליש בעת שאמר.
דברי הרמב"ם הובאו גם בשו"ע (יר"ד סי' שלא סעיל' נה).

ד. עומדת להקצר או הביאה שליש

הרשב"א (קידושין סב ע"ב ד"ה תניא) הסביר את הגמרא ואמר: מסתברא דרבי יוחנן בעומדת ליקצר או שהביאה שליש דוקא קאמר דבידו הוא לקצור ולעשותה תרומה עכשיו, שאם לא הביאה שליש היאך הוא בידו שמא קודם שתגיע לעונתה תאבד, ומרישא דברייתא הוא דמסייעין ליה לרבי יוחנן דמיירי בשהביאה שליש, והא דמייתי יתר על כן אמר ראב"י משום שקלא וטריא דשקלי וטרו בה רבה ורב יוסף הוא דמייתי לה, ור"י לית ליה דראב"י, דראב"י אית ליה אדם מקנה דבר שלא בא לעולם ור"י לית ליה, דהכא משום דהוי כדבר שבא לעולם הואיל ובידו הוא קאמר.
הרשב"א העמיד את רבי יוחנן בשתי מציאויות "בעומדת ליקצר או שהביאה שליש דוקא קאמר", משמע שבהביאה שליש איננה עומדת ליקצר מיד אלא אפילו שתקצר בעוד זמן, בכל אופן עצם זה שהביאה שליש ובידו כעת להתחייב אין כאן משום שאדם מקנה דבר שלא בא לעולם.

המאירי הסביר את הדברים, וכתב (קידושין סא ע"א):

...ומכל מקום אם לא כיון לתרומה זו מעכשיו אלא לכשיתלש, כגון שאמר פירות ערוגה זו התלושים יהיו תרומה על פירות ערוגה זו המחברים לכשיתלשו או פירות ערוגה זו המחברים יהיו תרומה על פירות ערוגה זו התלושין לכשיתלשו, הואיל ודעתו על שעת חיוב וכן שבידו להביא שעת החיוב שהרי בידו לתלשם עכשיו דבריו קיימין מכל מקום דוקא בשהביאו המחברים שליש בשעת אמירתו, שאין

דין דבר שלא בא לעולם אמור אלא בדבר שאין יכול להקנותו עכשיו, אבל דבר שיכול להקנותו עכשיו אף על פי שהוא מקנהו לשעה שאינה בעולם אינו קרוי דבר שלא בא לעולם, וכמו שאמרו (בחמישי של כתובות, נט ע"א) שדה זו שאני מוכר לכשאקחנה תקדוש – קדשה, הואיל ובידו להקדישה עכשו, ואע"פ שהוא מקדישה לשעה שאינה בעולם שהרי אמר לכשאקחנה.

המאירי הסביר שלאחר שהביאה שלישי יכול כבר להקדישה לכשיתלשו בשעה מאוחרת שעדיין איננה בעולם, וברור שדבריו כדעת הרשב"א שאיננה עומדת כעת לקצירה אלא בעוד זמן מרובה, ובכל אופן מועילה ההפרשה. והסביר שדין זה הוא על פי הגמ' (כתובות נט ע"א) שכל דבר שבידו לעשות כעת, הדבר חל אפילו לאחר זמן, כגון האומר לחברו בשעה שהוא מוכר לו שדהו לכשאקחנה ממך תוקדש, הרי זה קדוש כיוון שיכול כעת להקדישה.

למדנו שהרשב"א והמאירי מסבירים שדברי רבי יוחנן אפשר להסבירם או בפירות שעומדים להקצר מיד או שהביאו שלישי ויקצרו בעוד זמן בעתיד לאחר שעוד יגדלו.

עדיין יש להסביר שאפילו אם ההפרשה כעת איננה דבר שלא בא לעולם מכיוון שבידו להפריש כעת. אך עדיין יקשה על הכמות שתגדל בפירות, כיצד מועילה ההפרשה?

ה. שעת חלות שם קודש על הפירות

דבריו של רבי יוחנן, שאם ברשות אדם פירות מחוברים ורוצה להפריש על פירות תלושים, צריך הוא לומר: 'פירות ערוגה זו שהם בשליש גידולם לכשיתלשו יהיו תרומה על פירות שתלושים כעת', מעלה את השאלה מתי חל על הפירות שם תרומה, האם משעת האמירה או משעה שיתלשו?

התוספתא (תרומות פ"ב ה"ז) מביאה את דברי הגמ' אך מוסיפה עליה:

כיצד אין תורמין מן התלוש על המחובר? אמר פירות תלושין אלו עשויין תרומה ומעשרות על פירות מחוברין אלו או פירות מחוברין אלו עשויין תרומה ומעשרות על פירות תלושין לא אמר כלום. אבל אמר פירות תלושין אלו עשויין תרומה ומעשרות על פירות מחוברין אלו לכשיתלשו, הרי זה אוכל מהן עראי ועושה אותן

תרומה ומעשרות על מקום אחר, עד שיתלשו, נתלשו דבריו קיימין.

התוספתא הוסיפה שכל זמן שהפירות לא נתלשו אין להם שם תרומה והם טבל גמור לעשות אותם תרו"מ על מקום אחר ואוכל מהן ארעי שאין בהם כל קדושת תרומה אלא משעת התלישה לקיטה.

למדנו מדברי התוספתא שאין חלות שם תרומה על הפירות אלא משעה שנתלשו ולא משעה שאמר שיהיו תרומה לכשיתלשו.

אלא שכנגד הבנה זו אנו מוצאים לכאורה את שיטת רש"י (קידושין סב ע"א) שהסביר את שאלת רב אסי מרבי יוחנן מה הדין כשאמר לכשיתלשו ונתלשו? ועל כך כתב:

ונתלשו מהו - שתהא תרומה למפרע מי הוי כמקדיש דבר שלא בא לעולם או לא.

נראה לכאורה שרש"י סובר שאמנם התרומה חלה למפרע משעה שקבע שתהא תרומה לכשיתלש.

אלא שיש לפרש את דברי רש"י כך: שרק לגבי דבר שלא בא לעולם נתעוררה השאלה האם בשעת האמירה היה בעולם והדברים חלים או שלא היה בעולם ולכן אין האמירה חלה.

רבי יוחנן ענה על כך שמכיוון שבידו להפריש כעת ולאחר שהביא שלישי הרי זה נחשב כבא לעולם ולכן אין כאן הפרשה שלא באה לעולם, אבל כל זה לעניין ההפרשה עצמה שתהא נחשבת להיות "בא לעולם", אבל ברור שחלות שם תרומה היא רק על הפרי שיתלש ולא על הפרי לפי גודלו בשעת האמירה. אחרת יהיה בפנינו פרי שחלקו תרומה וחלקו חולין. וכן כתב הרש"ש (קידושין סב ע"א ד"ה רש"י) שאין שם תרומה חלה משעת אמירה, אלא לעניין שלא תחשב כדבר שלא בא לעולם מכיוון שלמפרע כבר חלה ההפרשה, אבל שם תרומה על הפרי חל רק משעת הלקיטה.

בכך מתואמים דברי רש"י והתוספתא שבשלב שבין האמירה לתלישה אין על הפרי שם תרומה אלא טבל גמור, ובשעת הלקיטה יחול עליו שם תרומה, ולפי גודלו בשעה שיתלש תהא כמות התרומה?

2. גם בהר צבי (זרעים ח"א ס' עד, עה) הסביר בדעת רש"י שחלות שם תרומה היא רק משילקט ולא משעת האמירה. ועיי"ש שהביא מספר יריעות שלמה הסבר אחר בדברי רש"י

לפי הסבר זה חלות התרומה היא רק בשעת התלישה ועל כן אין להחשיב את השעה הקובעת כשעת האמירה (כשהביאה שלישי) אלא בשעת הלקיטה, שאז חל החיוב, ולכן השאלה לגבי החלק שגדל איננו קשה מכיוון שחלות ההפרשה היא בשעת הלקיטה, והאמירה קודם היא רק הגדירה שאין כעת דבר שלא בא לעולם, אבל התרומה חלה כשלקטו ואז כבר הכל גדל.

1. נוסחאות להפרשה מראש

על פי דברי הראשונים הללו כתב הרב קוק במשפט כהן³ (ס' קמט):
שלו' רב. בתשובה ע"ד הדין הפשוט לעשר מהתלוש על המחובר לכשיתלוש, שאין עליו חולק. לא אדע באיזה אופן יכול שום צורבא מרבנן לערער על זה. ופשוט הוא, שצריך שהדברים יהיו מפורשים כסידור של הפרשת תרומ"ע כדין, דהיינו בקביעות מקום על המחובר למעשר הראשון ולמעשר השני, או העני, הכל לפי השנים, ושהפירות התלושין, שבהם יקבעו התרומה ותרומ"ע, יהיו בלתי מופסדים וראויים יהיו לאכילת אדם בשעת חלות הקדושה של ההפרשה, דהיינו בעת התלישה, ויפרש ג"כ בשנת מעשר שני שיחול אז בשעת התלישה הפדיון של מער שני על המטבע המיוחד לפדיון מעשר שני, שהי' מוכן על זה מראש. והנני בזה חותם בברכה נאמנה מקודש הק' אברהם יצחק ה"ק.

כסברא זו שאפשר להפריש מראש הביא הרב פרנק גם בהר צבי (זרעים א, ס' עד, עה) אלא שהתקשה בנוסח ההפרשה לכשיתלוש, וכתב:

יש לדקדק בלשון ההפרשה דאם יאמר מה שהוא יותר מאחד ממאה יהא תרומה גדולה, יש להסתפק במשמעות הלשון טובא, דאם אומר מה שהוא יותר מאחד ממאה יהא תרומה גדולה לכשיתלוש, עדיין אין אנו יודעים מתי חל התרומה גדולה אם

ומשמע ממנו שחלות ההפרשה היא למפרע משעת האמירה, ועל פי זה אמר היריעות שלמה שאם תרומת המעשר נאכלה בין אמירה לתלישה ההפרשה חלה.
3. התשובה היא מסוף טבת תרצ"ה, אחת התשובות האחרונות של הרב קוק זצ"ל.

הפירוש הוא לאחר שיתלש כל הערוגה הרי אוכל באיסור מתחילה, ואם אין כוונתו על גמר תלישת הערוגה הרי נעשה תרומה גדולה על התלוש הראשון ואחר כך מאין יהיה לו תרומה גדולה, וכן במעשר יש לדקדק הרבה, וצ"ע.

קושי זה הביא את הרב קוק זצ"ל לכתוב נוסח הפרשה מראש במשפט כהן וסי'

לו:

נוסח סדר הפרשת תרומות ומעשרות על להבא. תולש פרי אחד, או שנים או יותר, ואומר: הנני קובע פרי זה, - או פירות אלו, - שיהיה להפריש מזה תרומה גדולה ותרומת מעשר, על כל מה שאני, - או מי שהוא מבני ביתי או כל מי שיאכל מפירותי, - עתיד לתלוש ולאכול מפירותי.

וחוזר ואומר: כשיעור גודל חטה אחת מצד התחתון של פרי זה הרי הוא תרומה גדולה על כל הפירות, שאני או מי שהוא מבני ביתי או כל מי שיאכל מפירותי - עתיד לתלוש ולאכול, בכל פעם, עד שיתמלא כל הפרי ויעשה כולו תרומה. ואחר כך נוטל פרי תלוש אחר ואומר: אחד ממאה ממה שיש כאן בצד התחתון של פרי זה נגד כל מה שאתלוש ואוכל, אני, - או מי שהוא מבני ביתי או כל מי שיאכל מפירותי, - בכל פעם, יהי מעשר, ושאר חלקי מעשר יהיו בצד התחתון של כל הפירות, שאני, - או מי שהוא מבני ביתי או כל מי שיאכל מפירותי, - עתיד לתלוש, לכשיתלשו מעכשיו, ואותו חלק המאה מעשר שבפרי התלוש הזה יהי תרומת מעשר על המעשר של הפירות המחוברים, לכשיתלשו. ואם ישאר מהפרי, שיחדתי לתרומה גדולה, או מהפרי שיחדתי לתרומת מעשר, אחר כל היום והלילה של אכילתנו מהפירות שנתלוש, יהי הנשאר ג"כ תרומה בכל מקום שהוא סמוך לתרומה ולתרומת מעשר שלמעלה. ומעשר שני יהי בצד העליון של כל הפירות, שאוכל אני, - או מי שהוא מבני ביתי, או כל מי שיאכל מפירותי, - לכשיתלשו, ויהיו מחוללין ופדויין (הן וחמשן) על פרוטה, או שוה פרוטה, שיחדתי לפדות בה מעשר שני.

ובשנת מעשר עני יאמר כן, שהוא מיחד את הצד העליון למעשר עני.

ובכל פעם שתולש לאכול יאמר: אני סומך על מה שפירשתי בשעה שקראתי את שם התרומ"ע על הפירות התלושין, שיחדתי אותם לתרומ"ע על הפירות הללו לכשיתלשו. (ע"ה"ק ירושלים ת"ו, שנת תר"ץ).

מדיוק לשונו של הרב קוק זצ"ל אנו לומדים שההפרשה היא על כל תלישה ותלישה, דהיינו לא תחילת ערוגה או סופה אלא כל מערכת של תלישה בפני עצמה, ולכן צריך פרי אחד מיוחד שהוא מתמלא מהר, שהרי יכולים להיות הרבה הפרשות (ותלושות), ובכך יושבה שאלת הרב פרנק על נוסח ההפרשה מראש.

ז. המעוררים על הפרשה מראש

1. מהות חדשה שנוצרה

החזו"א (דמאי סי' יז) העיר על דברי הגמ' בקדושין שהיא דנה את הפירות שיהיו תרומה לאחר שיתלשו, ומעלה את השאלה שמא פעולה זו דווקא הותרה, אך בהפרשה במחובר יש עוד פעולה שהיא קביעת מעשר שני וחלולו, דהיינו קודם יצירת המעשר שני ולאחר מכן חלולו של המעשר שני. וכן לענין מעשר ראשון ולאחר מכן קביעת עשירית ממנו כתרומת מעשר. ושמא במקרה כזה אין זה מוגדר בידו שהרי אין כאן את הדבר הראשון כלל, אלא זו יצירה חדשה. ראית החזו"א היא מדברי הגמרא (קידושין סב ע"ב):

אלא מעתה, (שכל דבר שבידו יכול לעשות כעת) הנותן פרוטה לשפחתו, ואמר הרי את מקודשת לי לאחר שאשתחרר, ה"נ דהו קידושין?! הכי השתא, התם מעיקרא בהמה, השתא דעת אחרת. מדברי הגמ' נראה שכל פעם שיש יצירה חדשה אין זה נחשב להיות כבידו, א"כ גם בתרומות ומעשרות שמא ההקדשה למעשר ראשון היא מהות חדשה ולכן אי אפשר לאחר מכן להפוך את המעשר ראשון לתרומת מעשר. החזו"א דוחה את שאלתו מסברא שיש לחלק בין שפחה שנשתררה שזו מהות חדשה, לעומת מעשר שאין כאן מהות חדשה ולכן אפשר להפריש מראש מעשר, ולאחר מכן גם תרומת מעשר.

לאחר דברים אלו החזו"א מביא נוסח של הפרשה מהתלוש על המחובר, אלא שלאחר מכן החזו"א מוסיף "ואין לעשות מעשה בכל זה". משמע שעדיין שאלה זו הייתה קשה לחזו"א אימתי אנו אומרים שיש כאן דבר חדש ומתי לא.

נראה שיש להסביר את הדברים באופן נוסף, שהרי הגמ' ממשיכה ואומרת:
 ואלא הא דאמר ר' אושעיא: הנותן פרוטה לאשתו, ואמר לה הרי את
 מקודשת לי לאחר שאגרשיך - אינה מקודשת, ה"נ לר' יוחנן דהוו
 קידושין?! נהי דבידו לגרשה בידו לקדשה?

תרוצה של הגמרא "נהי דבידו לגרשה בידו לקדשה" הוא מסקנת הסוגיא, ובכך
 גם מיושבת השאלה של השפחה המשתחררת שאיננה מקודשת מכיוון שאין בידו
 לקדשה, ולכן לא נחשב בידו, ואין את התרוץ של מהות אחרת, ואמנם תוס' ר"י הזקן
 אומר ששיטת הגמ' היא להביא תרוץ ביניים ולהמשיך להקשות והתרוץ האחרון הוא
 כולל גם את התרוץ הראשון והוא הנכון, וא"כ למסקנת הגמרא אין דיון על מהות
 חדשה ודעת חדשה שמשפיעות אלא השאלה היא תמיד האם הדבר בידו או לא.

2. תוספת גידול הפרי

החזו"א (ערכה סי' יד ס"ק ה, סי' יז ס"ק יח, דמאי סי' יז) סייג את דבריו בעניין
 הפרשה מהמחובר על התלוש, וכתב שהפרשה שהגמרא דנה עליה היא כשהפירות
 כבר גדלו כל צרכם אבל לא מועיל על מה שגדל לאחר אמירתו.

הוכחת החזו"א היא מכך שהגודל המינימלי על מנת להפריש מהמחובר הוא
 שליש, ועל כך הקשה שגודל זה הוא לאחר שחנט והצורך בו כדי שיבשיל, א"כ
 הגדרת השליש היא הבשלת הפרי, ומכאן שאין להפריש אלא כשהפרי מוכן אבל
 לא על העתיד לגדול, שהרי אם רק כדי לדחות את בעיית דבר שלא בא לעולם
 א"כ אין צורך בשליש אלא בחנטה.

לפי הסברו של החזו"א הגמרא (קידושין סב ע"א) מדברת בלקיטה מיידית לאחר
 הבאת השליש, אולם כפי שהבאנו לעיל (אות ד) הרשב"א והמאירי כותבים מפורש
 שאין השליש גודל סופי אלא עתיד לגדול. ולשיטתם הצורך בשליש הוא כפי
 שהגמרא אמרה שבידו להפריש, וחלות הפרשה היא משליש שהרי קודם אין חובת
 הפרשה, אמנם לעניין דיני מקח וממכר יש דין של חנט, אבל לעניין מעשרות
 צריך שליש, וכפי שהרמב"ם כתב (הל' מעשר פ"ב ה"ה) "זזהו שליש שלהן" דהיינו
 השליש הוא עונת המעשרות.

לפי הגמ' (קידושין סב ע"א) אנו צריכים שיהיה בידו להפריש פעם אחת ואין
 אפשרות להפריש קודם שהגיעו הפרות לשליש, ורק מכיוון שיש בידו להפריש הרי זה
 דבר שלא בא לעולם לגבי הפרשה, וכתב המאירי:

וכל שבידו להביא שעת חיובו... ומכל מקום כל שלא הביאו שליש
 בשעת אמירתו אינו כלום אפילו בשחת שהוא ראוי מיהא ליקצר

למאכל בהמה ואין צריך לומר באגם, ר"ל שאינו ראוי למאכל אף לבהמה אע"פ שגדל עד כדי שיש בו כדי לכוף ראשו אלא אף בשחת כן בין של שדה בין הבעל בין של שדה בית השלחים שכל אלו אע"פ שלענין מכירה בא לעולם הוא אחר שיצאו ולבלבו לענין תרומה דבר שלא בא לעולם הן הואיל ולא בא חיוב תרומה שלהם.

למדנו שבידו איננו הצד הקנייני אלא הצד של הפרשת תרו"מ, ואולם מכיוון שבידו לחייב תרו"מ אפילו אם הקנה לעוד שעות שאינם בעולם הרי זה נחשב להיות מופרש לכשילקט. למדנו מכאן שההבנה איננה משום מוכנות הפירות אלא חיוב ההפרשה, אבל משעה שיש חיוב הפרשה התוספת ג"כ נפטרה מכיוון שהחלות היא בשעת הלקיטה (לעיל אות ה).

החזו"א הביא ראיה לשיטתו שעל מה שגדל אין הפרשה חלה מדברי התוספות וב"ק סט ע"א ד"ה כל) שרק הפירות שהיו בשעת האמירה חלה בהן הפרשה אבל הגדלים לאחר מכן אין מועילה ההפרשה. לצורך דיון בשאלה זו יש להביא את סוגיית הצנועים ושיטתם.

ח. מעשה הצנועים

המשנה (מעשר שני פ"ה מ"א) אומרת לגבי חילול נטע רבעי:

כרם רבעי מציינין אותו בקוזזות אדמה ושל ערלה בחרסית ושל קברות בסיד וממחה ושופך אמר רבן שמעון בן גמליאל במה דברים אמורים בשביעית, והצנועים מניחין את המעות ואומרים כל הנלקט מזה יהא מחולל על המעות האלו.

הצנועים היו עושים פעולות לטובת מי שלוקח פירות נטע רבעי ללא רשות⁴ הבעלים, ולכן חללו את הפירות מראש. הגמרא (ב"ק סט ע"א) הביאה מחלוקת האם הם אמרו "כל הנלקט" שמשמעותו לאחר לקיטת הפירות ואפילו שבשלב זה הפירות הם של הלוקטים בכל אופן החילול של הבעלים מועיל, או שמא הנוסח הוא "כל המתלקט" שמשמעותו לפני תלישת הפירות ולכן הפירות עדיין ברשות הבעלים והם

4. נחלקו הראשונים האם הדין דווקא בשביעית שו"ג בכל השנים.

יכולים לחלל, אבל לאחר לקיטה הפירות כבר בידי הלוקטים ואין הבעלים יכולים לחלל.

התוספות (ד"ה כל הנלקט) הקשה:

וא"ת וכיון שיש חילול במחובר לקרקע כדמשמע בסמוך, למה היו הצנועים דוחקים למה לא היו מחללים כל הכרם בבת אחת? וי"ל דשמא היו רוצים להוליך שאר הפירות לירושלים לפיכך לא היו רוצים לחלל הכל בבת אחת, אי נמי לפי שלא היה מועיל חילול למה שיגדל אחרי כן.

לפי הגירסא שהבעלים היו אומרים "כל המתלקט" מוכח שאפשר להפריש במחובר, ועל כך שואל התוספות אם יש חלול במחובר מדוע שהבעלים לא יחללו את הכרם בפעם אחת בהיותו מחובר, ומדוע יאמר כל פעם "כל המתלקט". התוספות הסביר שלא רצו לחלל את כל הכרם כיוון שרצו לעלות את הפירות לירושלים, תרוץ נוסף הרי אם חולל בפעם אחת כל הכרם לפני הלקיטה א"כ הגדל לאחר מכן לא נפדה.

הרשב"א (ד"ה לא תימא) הביא רק את תרוצו הראשון של התוספות שהיו רוצים לעלות את הפירות לירושלים ולכן לא חיללו מראש, ואת התרוץ השני של התוספות שלא היה מועיל חילול למה שיגדל לאחר מכן הרשב"א השמיט. ונשאלת השאלה מדוע?

התוספות המשיך והקשה:

וא"ת כי קאמר כל המתלקט הא לא היה מועיל למה שגדל אחר כך? וי"ל דמכל מקום מה שהיו יכולין לתקן היו מתקנים ועוד דשמא היה בטל ברוב, ואף על גב דדבר שיש לו מתירין אפילו באלף לא בטיל מכל מקום מדאורייתא בטיל.

הרשב"א לא הביא גם שאלה זו ואת התרוצים, ונשאלת השאלה מדוע? נראה שנחלקו הראשונים הללו במהות ההסבר של ההפרשה "כל המתלקט" כאשר לשיטת התוספות ההפרשה חלה בשעת האמירה של המילים הללו והלקיטה היא רק ציון לאלו פירות התכוון להפריש. אולם דעת הרשב"א היא שההפרשה חלה בשעת הלקיטה, וההפרשה היא גם על מה שיגדל לאחר אמירת המילים "כל המתלקט". ועל כן השאלות לרשב"א אינן קשות כלל ולא הוזכרו בדבריו, שהרי אם חלות ההפרשה היא בשעת הלקיטה ברור שההפרשה כללה גם את מה שגדל משלב האמירה עד לקיטת הפרי והכל מתוקן.

נראה להסביר שהרשב"א לא קיבל את דברי התוספות שחלות ההפרשה היא בשעת האמירה ואילו הלקיטה היא רק ציון מקום, מכיוון שהסבר זה קשה גם למ"ד "כל הנלקט" וכפי שהקשה רע"א:

תד"ה כל הנלקט וכו' וא"ת כי קאמר כל המתלקט הא לא היה מועיל למה שגדל אח"כ. קשה לי הא אף לכל הנלקט יקשה כן דאף דהחילול לא חל עד אחר שלקטו מ"מ לאותו שיגדל בין אמירתו ללקיטתו לכאורה לא מהני החילול כיון דבשעת אמירה עדיין לא בא לעולם ואינו מועיל החילול לכשיבא לעולם כמו דאינו יכול להקנות כה"ג, וצ"ל ג.

רע"א נשאר בצריך עיון גדול על תוספות הרי גם למ"ד "כל הנלקט" אין הפרשה חלה על מה שגדל לאחר ההפרשה ואמירתו לא תועיל מכיוון שזה דבר שלא בא לעולם, ומה הועיל בכך שאמר "כל הנלקט".

החזו"א (דמאי סי' טז ס"ק יז ד"ה סט ע"א) כתב ששאלת תוספות היא בין למ"ד "כל המלקט" ובין למ"ד "כל הנלקט" לפי הסברו של ר"י שהאמירה היא מראש, ועל זה קשה מכיוון שבשעת אמירה התוספת שתגדל לאחר מכן היא דבר שלא בא לעולם ואינו יכול לפדותו.

אולם לפי שיטת הרשב"א אין קושי כלל, שהרי לשיטת הרשב"א חלות ההפרשה היא בשעת הלקיטה, וההפרשה חלה גם על מה שגדל לאחר האמירה עד הלקיטה שהיא בתלוש.

על סברת החזו"א שההפרשה היא על דבר שלא בא לעולם כתב בהר צבי (זרעים ח"א סי' עה אות ב):

ולדעתי אין חשש בזה דהרי מבואר בחו"מ (סי' רט סעי' ד) ברמ"א דגבי אילן אם חנטו הפירות מקרי בא לעולם, וכתב הסמ"ע (ס"ק ט) הטעם, דפירות החנוטים הם בעין וממילא כברג מחשבי כדבר שבא לעולם, יעו"ש, וא"כ פשוט דיכול להפריש על מה שעתיד להתוסף ויתגדל עד התלישה, ויעויין בנתיבות המשפט שם ס"ק ב עיי"ש. ועוד זאת שהרי חלות ההפרשה הוא אחרי שיתלשו ואז כבר גדלו, ויש להאריך.

הסברו השני של הר צבי הם דברי הרשב"א שאמרנו שחלות ההפרשה היא משילקטו ואז כבר גדלו ואין חשש על מה שגדלו.

ט. הוכחה מהירושלמי לדעת הרשב"א

הירושלמי (מעשר שני פ"ה ה"א) כותב (על פי ג' הגר"א):

אתיא כמאן דאמר לעתותי ערב, ברם כמאן דאמר בשחרית לא אתיא ויש פדיון במחובר לקרקע?! אמר רבי ירמיה אפילו למ"ד בשחרית אתיא ורשב"ג סבר משיכתו של מעשר שני היא פדיונו. ביאר הגר"א את הירושלמי שהמשנה (מעשר שני פ"ה מ"א) שהביאה בדין הצנועין "כל הנלקט" משמע לאחר הלקיטה, וכמאן דאמר לעניין הפקר בפאה שהיו מפקירים בערב לאחר הלקיטה. ומוסיפה הגמרא שאפילו מי שסובר שבהפקר לעניים אומר זאת בבוקר לעניין חלול חייב להסביר שמחלל בלילה משום שאין לחלל פירות במחובר לקרקע (משמע שאיסור חילול במחובר נלמד בהקש ממעשר שני, והוא מדין תורה)? על כך אמר רבי ירמיה שיכולים לחלל בבוקר מכיוון שהתנא של המשנה הוא רשב"ג הסובר שמשיכת המעשר היא פדיונו. וכפי שכתב הגר"א:

פירוש שאם נתן האחד מעות ואחר כך משך אזלין לענין פדיון מעשר שני בתר שעת משיכה דעיקר פדיון הוא בשעת משיכה... והכא בשעה שמושך הוי תלוש, ולכך אתיא אפילו כמאן דאמר בשחרית.

לפי הסבר זה הירושלמי הגיע למסקנה שכיוון שהפעולה מסתיימת בשעת המשיכה (התלישה) על כן אין זה מחובר כלל, ויכול לחלל בשחרית ואין זה כמחלל במחובר. למדנו מדברי הגר"א הללו שהיסוד הוא שפעולת החילול חלה בשעת המשיכה, אמנם האמירה מתחילה את החילול, אבל עיקר שעת חילול הפירות הוא בשעת המשיכה הקטף, ואז הפירות תלושים. דברי הירושלמי הללו הם סיוע לשיטת הרשב"א שהגדל לאחר האמירה מתחלל באמירה זו שנאמרת עוד קודם להפרשה אבל היא כוללת גם את מה שעתידי לגדול.

התוספות (ב"ק ס"ט ע"א ד"ה אימא כל המתלקט) הקשה את שאלת הירושלמי כיצד מפריש במחובר, ואמר:

ויש לומר דהתם לא הוי טעמא אלא משום דמחובר אין דמיו ידועין ולכך אן פודין אפילו על פי שלשה והיינו טעמא דבית שמאי.

דברי התוספות הם שאין חיסרון במחובר מעיקר הדין אלא מדרבנן, חוסר ידיעת השומא, ועל כן הצנועין שעושים להצלת הגזלנים הם עומדים על דין תורה ומפרישים מהמחובר, למרות שמדרבנן ההפרשה אסורה במחובר.

הגר"א בשנות אליהו (מעשר שני פ"ה ה"א) הקשה על דברי התוספות מדברי הירושלמי שבו נאמר שאין פודים במחובר מעיקר הדין. ועיין רמב"ם (הל' מעשר שני פ"ט ה"ז) שכתב שמעיקר הדין אין לפדות במחובר, ועיין בדעת הרשב"א שחולק על הרמב"ם, ובסיכום השיטות במאירי (ב"ק סט ע"א).

י. סיכום

נראה שבפנינו מחלוקת ראשונים בין הרשב"א שסובר שההפרשה חלוקה היא בשעת הלקיטה, על כן אין שאלה על הפרשת התוספת, ואילו לשיטת התוספות ההפרשה חלה כעת והלקיטה היא ציון מקום בלבד ועל כן לשיטה שאומר "כל המתלקט" לא מתוקן כל מה שגדל לאחר אמירתו. אבל נראה שלשיטת התוספות אם אומר "כל הנלקט" שהכוונה לאחר לקיטה אין כל ספק וההפרשה חלה גם על התוספת.

לפי הסבר זה רק תרוץ אחד בתוספות אמר שאין חלות על התוספת וזה ג"כ למי שמפריש לפני לקיטה, אבל לירושלמי (גר"א) גם זו איננו שאלה, וכן הרשב"א לא הביא שיטה זו כלל, וכנראה לא ס"ל כן, אלא שעת חלות ההפרשה היא בלקיטה.

יא. הפרשה שכולם מודים בה

אולם נראה שאם נפריש תרו"מ מראש כדעת הרב קוק זצ"ל יצאנו ידי כל השיטות שהרי הרב קוק זצ"ל הוסיף בנוסח ההפרשה שחיבר (משפט כהן סי' לו):
ובכל פעם שתולש לאכול יאמר: אני סומך על מה שפירשתי בשעה שקראתי את שם התרומ"ע על הפירות התלושין, שיחדתי אותם לתרומ"ע על הפירות הללו לכשיתלשו.

בעצם יוצא לפי הרב קוק זצ"ל שכיוון ואומר משפט זה בלקיטה הרי שהוא חוזר ומחיל כעת תרו"מ ולא גריעה ממחשבה וכדו' ובודאי יועיל לכו"ע. כמו כן לדעת החזו"א יכול להפריש כנוסח הכתוב בסידור, א"כ כל פעם שתולש פירות יכול לומר שההפרשה חלה כפי הכתוב בסידור, וא"כ עולה שצדק הרב קוק זצ"ל שעל הנוסח שלו אין מי שיחלוק שהוא מועיל.

יב. תרומות ומעשרות בתבלין

עד כאן הדיון היה כללי על הפרשה במחובר לכשיתלש, אולם בנידון הפרשת עתידית על עשבי תבלין, יש לעיין שהרי הפרשת תרו"מ בירק היא מדרבנן (רמב"ם

הל' תורמות פ"ב ה"ו). כלל נקוט בידינו שספק בדרבנן לקולא, ועל כן אנו צריכים להכריע שהפרשה לכשיתלש מועילה.

עוד יש להוסיף שבנידון דידן הדיון הוא על צמחי תבלין, וכידוע בצמחי תבלין יש מספר דרגות ושיטות לגבי חיוב תרו"מ מהם, ברור שתבלין הנאכל דינו כירק שמעשרותיו מדרבנן, אולם בתבלין שלא עומד לאכילה אלא לטעם לדעת התוס' (נדה נא ע"א) אין בו חיוב תרו"מ, אולם דעת הגר"מ אליהו שליט"א היא שחייב להפריש אם גידל במיוחד לטעם של התבלין, על כן במקרים אלו מצטרף נימוק נוסף לפטור תרו"מ.

על כן נראה שבנידון של הפרשה מראש בירק תבלין הדעות כך:

1. יש מתירים להפריש מראש מתלוש על המחובר כאשר הנוסח הוא לכשילקט.
2. יש מי שמסתפק בנוסח זה על מנת להתיר הפרשה מראש.
3. אם יאמר בשעת הלקיטה שהתרומות ומעשרות יחולו לפי מה שאמר בתחילה, בכך יגלה דעתו שהתכוון להפרשה כעת ג"כ, בכך לכו"ע ההפרשה חלה, אלא שלא צריך לפרוט את ההפרשה וכמויותיה. לדעת החזו"א יכול לומר שההפרשה היא כפי הנוסח שכתוב בסידור על הפירות שהנחתי בעבר.
3. בהפרשה מראש יש לדאוג שהתלוש יהיה בשעת ההפרשה במצב שאפשר להפריש ממנו, על כן מהראוי שלא יעשו את ההפרשה הרבה זמן מראש אלא תקופה קצרה שהירק לא יתקלקל עד שעת הלקיטה. (אפשר להמליץ על שבוע).

הרב יעקב אפשטיין

תרומות ומעשרות ממיצים

שאלה

לעתים קונים מיץ רימונים ותפוחים או מיץ גזר מוכן בכלים סגורים. כמו"כ מסעדות וחנויות סוחטות מיצי פירות וירקות לשתייה על אתר. וכן אנשים פרטיים קונים פירות וירקות לסוחטם ולהוציא מהם מיץ. הפרי לסחיטה נקנה בד"כ בשווקים הסיטונאיים או ישירות מהמגדלים. האם צריך להפריש תרו"מ, וא"כ האם מהפרי או מן המיץ, והאם מותר מזה על זה?

א. מי פירות אינם כפירות

במסכת פסחים (כד ע"ב) מסיק אב"י שאין לוקים על אכילת ערלה מן היוצא מתותים ורימונים משום שהיוצא הוא זיעה בעלמא. ומסבירים שם תוס' (ד"ה אלא) שבחולין (קכ"א ע"א) סברו שכל מי פירות אין דינם כפירות עצמם ולמדו מן התורה רק לגבי תירוש ויצהר בערלה שהיוצא מהם כמותם. (ונשארים תוס' בקושיה: מדוע אין חייבים עליהם הרי טעם כעיקר דאורייתא). וכ"כ בשם הריטב"א. כמו כן מסקנת רוב הראשונים בברכות (לח ע"ב) שפרט ליין¹ ושמן אין מברכים על הזב משאר מיני פירות 'ב"פ העץ' אלא 'שהכל'.

1. שיטת הגינת ורדים (או"ח כלל א סי' כו) היא שבדיעבד אם ברך על יין בפה"ג יצא י"ח.

ב. דין מי פירות של תרומה

נאמר במשנה (תרומות פ"א מ"ב): "דבש תמרים ויין תפוחים וחומץ סתוניות ושאר כל מי פירות של תרומה רבי אליעזר מחייב קרן וחומש"...
 ופרש הריב"מ"א: "ושאר כל מי פירות של תרומה. חוץ מן השמן ויין, האוכלן בשגגה וכו', ר' אליעזר סבר משקה תרומה הן, האוכלן חייב קרן וחומש, ורבי יהושע פוטר".

וכן הרמב"ם פרש: "ור' אליעזר מחייב את האוכלם בשוגג קרן וחומש כמו שנתבאר, לפי שהם לדעתו כתרומה, וכן שאר מי פירות. ור' יהושע פוטר מן החומש".

וכן הוסיף בפירושו ר' עובדיה מברטנורא: "ורבי יהושע פוטר - מחומש. אבל קרן חייב, ולכתחלה אסורים לזרים".

משמע שלפי ר' יהושע, שהלכה כמותו, מי פירות של תרומה דינם לכתחילה כתרומה ואסורים לזרים, והאוכלם בשוגג חייב עליהם בתשלומים לבעליהם ללא הוספת חומש.

אמנם להלכה פסק הרמב"ם בהלכות תרומות (פ"א ה"ב): "וזר שאכל דבש תמרים ויין תפוחים וכיוצא בהן בשגגה אינו חייב לשלם, ואם אכל במזיד מכין אותו מכת מרדות".

והראב"ד העיר: "א"א ואם באו ליד כהן משלם לו את הקרן לא יהא אלא גזל".
 וא"כ לדעת הרמב"ם והראב"ד זר האוכל מי פירות שיצאו מתרומה פטור מתשלומים מצד התרומה, וחייב רק אם התרומה שייכת לכהן.

לא מבואר מדברי ר' יהושע האם האיסור במי פירות מן התורה או מדרבנן, והאם הוא שייך בשאר איסורים.

ג. דין מי פירות לגבי ערלה, ביכורים, הכשר לקבלת טומאה ונסכים

במשנה הבאה (משנה ג) בתרומות נאמר:

...אין סופגין ארבעים משום ערלה אלא על היוצא מן הזיתים ומן הענבים, ואין מביאין בכורים משקין אלא היוצא מן הזיתים ומן הענבים, ואינו מטמא משום משקה אלא היוצא מן הזיתים ומן הענבים, ואין מקריבין על גבי המזבח אלא היוצא מן הזיתים ומן הענבים.

היינו, בארבע הלכות דין היוצא מזיתים וענבים כדין הפרי: ערלה, ביכורים, הכשר לקבל טומאה, ניסוך ע"ג מזבח.

ופרש הר"ש (ועה"מ בתרומות):

...ובפ' כל שעה (כד ב) משמע דאין לוקין משום ערלה על היוצא משאר פירות דזיעה בעלמא הוא ובפרק העור והרוטב משמע דטעמא מקרא דאוקי לה כר' יהושע דאמר דון מינה ואוקי באתרא² וגמר לה לה מבכורים ותרומה, והדר מייתי לערלה פרי פרי מבכורים. ועוד קשה טפי דאמר בפר' כיצד מברכין (דף לה א) דמברכין על דבש תמרים שהכל ומוקי לה כרבי יהושע דזיעה בעלמא הוא ומשמע דהיינו טעמא דרבי יהושע. וכ"כ הרא"ש והרמב"ם.

דבריהם מבוססים על הגמרא בחולין (קכ ע"ב) "דתניא: **הטבל** וההקדש והשביעית והכלאים, כולן - **משקין היוצאין מהן כמותן**". והגמרא דנה בדבר ומסיקה אליבא דר' יהושע:

ורבי יהושע סבר: דון מינה, מה בכורים - משקין היוצאין מהן כמותן, אף תרומה - משקין היוצאין מהן כמותן, ואוקי באתרה, מה משקין דקדשים בתרומה **תירוש ויצהר - אין**, מידי אחרינא - לא, אף משקין היוצאין מהן כמותן - תירוש ויצהר אין, מידי אחרינא לא; והא דתנן: אין מביאין בכורים משקה אלא היוצא מן הזיתים ומן הענבים מני - רבי יהושע היא, דאמר: דון מינה ואוקי באתרה, וגמר להו לבכורים מתרומה. והא דתנן: **אין סופגין את הארבעים משום ערלה, אלא על היוצא מן הזיתים ומן הענבים מני** - רבי יהושע היא, דאמר: דון מינה ואוקי באתרה, וגמר להו לבכורים מתרומה (קכא ע"א) והדר מייתי לה לערלה, פרי פרי מבכורים³.

2. רש"י בחולין (שם) העיר: " והאי דון מינה ומינה לאו דוקא קאמר דהא תמרים ותפוחים גופיהו אין תרומתן מן התורה אלא מדברי סופרים והכי הוא דקאמרינן כיון דבמידי דאורייתא אית לן דון מינה ומינה ואי הואי תרומת תמרים דאורייתא הוה גמרי לה מבכורים למשקין היוצאין מהן כמותן הכי נמי רבנן בדידהו כעין דאורייתא תקון". ותוס' העיר שניתן לבאר לגבי תרומה בדגן שהמחהו.

3. אמנם בתוספתא (תרומות פ"ט ה"ח) נראה שהמחלוקת בין ר' יהושע לר"א מתפרשת

ד. דין מי פירות לגבי טבל

עולה מן המשנה בתרומות ומפירושה בחולין – שבתרומה, בערלה ובביכורים רק היוצא מן הזיתים והענבים הרי הם כפרי עצמו, אבל בשאר מיני פירות אין דין המיץ כפרי וא"כ נשאלת השאלה מה דינם לגבי טבל. תיתכנה לכאורה כמה אפשרויות:

- א. אין צריך להפריש כלל ממיץ רימונים או מיץ תפוחים שיצאו מטבל ומותר לשתותם ללא הפרשת תרו"מ.
- ב. המיץ טבל ולא ניתן להפריש מהמיץ מינייה וביה כיון שהוא אינו נחשב כפרי אלא כשאריות פרי וקליפות, אולם ניתן להפריש מהפרי על המיץ.
- ג. המיץ טבל אבל לא ניתן לתקנו כלל לא מינייה וביה ולא מן הפירות על המיץ שכבר יצא מהם. וא"כ צריך להפריש מהם קודם סחיטתם או מיצויים.

ה. מי פירות שזבו קודם שנטבלו הפירות

הירושלמי (תרומות פי"א ה"ב) מפרש את מחלוקת ר"א ור"י:

הוון בעיי מימר מה פליגין בחומש אבל בקרן אף רבי יהושע מודי,
מה פליגין לשעבר הא בתחילה אף רבי יושע מודה, ותנין דבש
תמרים ר' ליעזר מחייב במעשרות ורבי יהושע פטר כן שזבו
משנטבלו וכאן שזבו עד שלא נטבלו מודי רבי ליעזר שאם עישר
על התמרים אפילו באיספמיא דבשן מותר. מילתיה אמר שהוא
מעשר מן התמרים על הדבש לפי תמרים רבי ליעזר מחייב
במעשרות. תני רבי נתן אומר לא שר' ליעזר מחייב במעשרות
אלא שרבי ליעזר אומר שלא יאכל מן התמרים עד שיעשר על

בצורה שונה. שכן נאמר שם: "דבש תמרים ר' ליעזר מחייב במעשרות. אמר ר' נתן מודה ר'
ליעזר שפטור מן המעשרות, אבל אומר היה ר' ליעזר שלא יאכל מן הדבש עד שיתקין את
התמרים. מודה ר' ליעזר שאם תיקן תמרים כן. דובשן באספמיא שמותר". מתבאר לפי ר'
נתן שאף לר' אליעזר היוצא מן הפירות (פרט לזיתים וענבים) פטור מן המעשרות, וצריכים
תיקון מטבלם, ויכול להפריש אף לאחר שהוציא את המיץ או הדבש מהפרי המלא על
היוצא מהם.

4. אע"פ שלדעת הרבה ראשונים תרו"מ נוהגים מן התורה רק בדגן תירוש ויצהר.

הדבש מילתיה אמרה שהוא מעשר מן התמרים על הדבש לפי דבש ולפי תמרים⁵.

בשורת ישועות מלכו וליקוטי שו"ת סי' יח) כתב על הירושלמי:

תו איכא למידק ע"ד רבינו (=הרמב"ם) דהנה בירושלמי הובא בריש פרק בתרא דתרומות מבואר דמשקין היוצאין מטבל של תאנים אינו חייב במעשרות, וע"כ צ"ל הא דתנן בחולין קכ"א דמשקין היוצאין מן הטבל כמותן והיינו אפי' מתאנים ורמונים כדמוכח שם היינו **דיש חילוק בין היכא דחל עליו שם טבל קודם שנעשה משקה או אחר שנעשה כבר משקה** כחילוק הר"ן גבי נ"ט בר נ"ט והרמב"ם ז"ל השמיט לההיא דינא וצ"ע למה [ועיין ישועות מלכו פ"ב ה"א מה' תרומות]. וכן האריך בהל' תרומות.

מתבאר כי משקה שזב מעצמו **קודם שנטבלו הפירות** מותר לאכלו לפי הבנת הישועות מלכו בירושלמי ללא תרו"מ, לעומת זאת אם הפירות נטבלו – המיץ חייב בתרו"מ. וכ"כ החזו"א (ו"ד סי' ריד לחולין דף קכ). וכאמור הרמב"ם השמיט, אם בגלל גירסה או מסיבות אחרות, את החילוק בין זבו לפני היות הפירות טבל ובין זבו או נסחטו מטבל.

1. דין מי פירות מפירות טבל

הרמב"ם (הל' מאכלות אסורות פ"י הכ"ב) פסק: "**הטבל** והחדש וההקדש וספיחי שביעית והכלאים והערלה **משקין היוצאין מפירותיהן אסורים כמותן ואין לוקין עליהן**, חוץ מיין ושמן של ערלה ויין של כלאי הכרם שלוקין עליהן כדרך שלוקין על הזיתים ועל הענבים שלהן". ולא ברור אם האיסור בטבל מן התורה או מדרבנן. אולם בספר החינוך (מצ' רפד) כתב:

ומשקין היוצאין מפירות שהן טבל אסורין כמותן, ומכל מקום, **אע"פ שהן אסורין מן התורה אין חיוב המלקות על המשקין אלא על גוף הפירות**, חוץ מיין ושמן שלוקין עליהן כדרך שלוקין על הזיתים והענבים, והטעם לפי הדומה מפני שעיקרן של אותן פירות למשקין הוא לבריות.

5. הסיום מן התוספתא.

ואסר היוצא מן הטבל מן התורה. וכן בקרית ספר למבי"ט ובח' חת"ס וחולין קב ע"ב) בארו ברמב"ם שאיסור היוצא משאר פירות מן התורה, אלא שאין לוקים עליו. אך הכסף משנה באר: "ואע"ג דיליף להו התם מקראי משמע לרבינו דאסמכתא בעלמא וכדתנן בסוף תרומות (פי"א מ"ג) אין סופגים ארבעים משום ערלה אלא על היוצא מן הזיתים ומן הענבים וה"ה לאינך דמאי שנא". ומשמע ליה ברמב"ם שאיסור היוצא מן הטבל מדרבנן.

עולה מהרמב"ם ומפרשיו שמי פירות היוצאים מפירות טבל אסורים בשתיה ללא הפרשת תרו"מ, והם לפי שיטת החינוך והקרית ספר טבל מן התורה, ולפי הכס"מ מדרבנן. ויש להעיר שכל המשקים בשאלה דידן יצאו מפירות לאחר שנטבלו, ולכן הערת הישועות מלכו והחזו"א אינה מתירה את שתית המיץ. נשאלת השאלה כיון שהמיץ אסור בשתיה האם ניתן להפריש מיניה וביה או שצריך להפריש מן הפירות עליו והאם הפרשה מן הפירות לפני סחיטת המיץ מתירה את המיץ.

ז. סחיטת מיץ היא לאחר גמר מלאכה

בשאלה לעיל לכאורה בעיה נוספת מלבד מעמדו ההלכתי של המיץ והיא בעיית גמר מלאכה. הרמב"ם (הל' תרומות פ"ה ה"ד) פסק:

אין תורמין מדבר שנגמרה מלאכתו על דבר שלא נגמרה מלאכתו, ולא מדבר שלא נגמרה מלאכתו על דבר שלא נגמרה מלאכתו ולא מדבר שלא נגמרה מלאכתו על דבר שנגמרה מלאכתו, שנאמר כדגן מן הגורן וכמלאה מן היקב מן הגמור על הגמור, ואם תרמו תרומתן תרומה.

ולפי"ז עולה לכאורה שאלת איסור מדרבנן לגבי הפרשה מן המיץ על הפירות או מן הפירות על המיץ. אולם נראה שכיון שהמיץ נחשב לזיעה בעלמא, אפילו כל הפרי מיועד לסחיטה, נחשבים הפירות כגמורים והפרשה מהפירות על המיץ לא נחשב כהפרשה מדבר שלא נגמרה מלאכתו, (וכך כתב הגרצ"פ פרנק בתשובת צ"א המובאת להלן). אולם עדיין יש לחוש דעה הסוברת שהיוצא מן הטבל חייב מדרבנן.

ח. המחייבים הפרשת תרו"מ קודם סחיטה

כתב בספר בד קודש ולרב ב"ד פוברסקי, ח"ב סי' ג):

ומהאי טעמא החמיר מרן הגרי"ז זצ"ל לענין מי פירות של טבל

שאינן להם תקנה אלא ביוצא מזיתים וענבים דכיון דלא חשיב כגוף הפרי הרי אף דמ"מ אסוריה באכילה מחמת איסור יוצא מן האסור והרי יצאו מאיסור טבל מ"מ ל"ש בהם הפרשת תרומות ומעשרות דהפרשה בעי' פרי דוקא שזהו עיקר חיובו וא"כ אין להם תקנה **וצריך להפריש התרו"מ מהפרי קודם סחיטה.**

וכן כתב בספר מועדים וזמנים (ח"ג ס' רד):

קודם שנבאר אם זיעה דהיינו משקין היוצאין אסורים רק מדרבנן או מה"ת, כדאי לן להביא חידוש מרן הגאון החסיד רבי יצחק זאב סולווייצ'ג זצ"ל הגאב"ד דבריסק, והיינו שנתעורר במשקין היוצאין מטבל שאסורין ולא מהני כלל ההפרשה שיוצא מדבר האסור הלוא אסור מה"ת, וא"כ כשסוחט טבל המשקה אסור מה"ת, ומ"מ תרומה לא מהני ליוצא, דתירוש ויצהר כתיב אבל מידי אחרינא לא. **וכיון שכן משקין היוצאין מטבל נשאר באסור טבל בלי אפשרות לתקנו** כמו שנבאר וזהו חומרא גדולה, דלדבריו לא מהני כלל הפרשה למשקאות ושמינים שקונים וחוששין שלא הופרש מיניהו תרומות ומעשרות, שאם הוא טבל אסור מה"ת, ולא מהני התרו"מ דלא חל על זיעה דהיינו משקין היוצאין כמ"ש.

ט. דעות הפוסקים בהפרשת תרו"מ ממי הפירות עצמם

אמנם המאירי בחולין (קכ ע"ב) כתב:

התרומות שלא הופרשו בפירות צריך להפרישן במה שיוצא מהן אם טחנן או דרכן. (ומתייחס לתמרים ותפוחים ולא לתירוש ויצהר). וכן בספר כפתור ופרח (פכ"ז) כתב: "וא"כ אם לא תקן התמרים **יתקן הדבש וכן הדין בקנים.** אבל אם תקן תמרים וקנים לא יצטרך לתקן דובשן, מה שאין כן הענין בזתים וענבים".

עולה מדברי הראשונים שניתן להפריש מן היוצא מיניה וביה.

6. הרמב"ם (הל' תרומות פ"ה הי"ח) פסק: "אין תורמין שבלים על החיטים, וזיתים על שמן, וענבים על יין, ואם תרם אינה תרומה גזירה שמא יטריח הכהן לדרוך ולכתוש"... היינו מן

והאחרונים חלקו בדבר: בשו"ת הר צבי (זרעים סי' עז) כתב:

כמו"כ נשאלתי על מה שמביאים כהיום קופסאות מלאות מיץ תפוחי זהב וכן מיץ עגבניות שנסחטו מפירות של טבל אי גם המיץ נאסר משום איסור טבל וכיצד יפרישם ויתקנם, והמשגיח הרה"ג ר' יצחק קאפלאן היה פשוט לו שא"א לתקנם מיניה וביה דהוי מי פירות וזיעה בעלמא לא חל עליהם שם תרומה, ולי צ"ע, **וגם הגראי"ה קוק חכך להחמיר שלא יוכל להפריש מיניה וביה...**

בשו"ת ציץ אליעזר (ח"א סי' ח) דן מה דין דבש שהופק מחרובים אשר נקנו מנכרי. ומסיק, וכן תומך בדבריו מחותנו הגרצ"פ פרנק רבה של ירושלים שכיון שהחרובים נגמרו למעשרות בידי נכרי אע"פ אח"כ הוציא מהם דבש נחשב כפירות שזבו לפני שנטבלו ולכן הדבש פטור מתרו"מ. ובמעדני ארץ תרומות (פ"ב ה"א אות ד) מסיק שמותר להפריש אף ממי הפירות על הפירות שכן חיוב שניהם בתרו"מ מדרבנן.

בשו"ת מנחת יצחק (ח"ה סי' סח) הסיק:

והנה להלכה למעשה נהגו להקל בנד"ד בלא"ה, כי אף אם נאמר כסברת הגאון מבריסק ז"ל, הרי יש לסמוך על הפוסקים דס"ל דתרווייהו (=הפירות והיוצא מהם) הוי רק דרבנן וכנ"ל.

אמנם כ"ז רק בדיעבד, אבל לכתחילה בודאי יש לתרום מהפירות עצמן, וכדמוכח במתני' (תרומות פ"א מ"ג) על הא דאיתא שם, אין עושין תמרים דבש, ולא תפוחים יין וכו', דפי' הרע"ב אם של תרומה, כתב בס' משנה ראשונה שם, דנראה דה"ה כשהן טבל אינו רשאי לעשותן משקה, דהא לר' יהושע משקה היוצא אינם כמותן עיי"ש, וכ"כ שם (בסוף הס"ק), דאפילו בטבלן אסור לשנותן מבריתן עיי"ש, ועי' בתשו' אחיעזר (חי"ד סי' ט') שהוכיח (מב"מ נ"ג), דלעשות מאיסור דאו' איסור דרבנן הוי בכלל אין מבטלין

התורה תרומתו תרומה וחכמים גזרו שלא להטריח את הכהנים. ועי' ברדב"ז שבתיאום מוקדם עם הכהן מותר להפריש מענבים על יין ומזיתים על שמן.

איסור לכתחילה עיי"ש, ובמק"א כתבתי מזה.

וכאמור לעיל בדברי הגרצ"פ פרנק היו עוד אחרונים שנטו להחמיר ולא להפריש מיניה וביה לפחות לא לכתחילה.
ועי' אנציקלופדיה תלמודית (כרך כג, ערך יוצא מן הטמא (מן האיסור) טור רצג), וספר ישועות מנחם (עמ' 245 ואילך).

מסקנה

לכתחילה צריך להפריש קודם מהפרי עצמו, ורק אח"כ להוציא את המיץ הן בפירות והן בירקות. ובדיעבד אם לא תיקן קודם הסחיטה או המיצוי יכול להפריש מיניה וביה.

הרב יהודה הלוי עמיחי

טעימת פירות ערלה לצרכי מחקר

שאלה

אנו חוקרים המפתחים זני פירות חדשים, האם אנו יכולים לטעום פירות ערלה כדי לדעת את טעם הפירות בכדי לדעת האם כדאי להמשיך בפתוח זנים אלו.

א. אסורי הנאה בערלה

התורה (ויקרא יט, כג) אומרת: "וכי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל וערלתם ערלתו את פריו שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל". מדברי הפסוק נלמד איסור אכילה בערלה, איסור הנאה מניין? על כך אומרת הגמרא (קידושין נו ע"ב):

בערלה מנלן (שאסורה בהנאה)? דתניא: (ויקרא יט) ערלים לא יאכל - אין לי אלא איסור אכילה, הנאה מנין שלא יהנה ממנו, ולא יצבע בו, ולא ידליק בו את הנר? ת"ל: וערלתם (את) ערלתו (ויקרא יט), לרבות את כולם.

הלכה זו נפסקה ברמב"ם (מאכלות אסורות פ"י ה"ט) וז"ל:

הערלה כיצד? כל הנוטע אילן מאכל כל פירות שעושה אותו אילן שלש שנים משנטע הרי הן אסורין באכילה ובהנאה. שנאמר: שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל. וכל האוכל מהם כזית לוקה מן התורה.

ב. חצי שיעור איסור הנאה

הרמב"ם דייק וכתב שכל האוכל כזית לוקה מהתורה, אולם איסור אכילה שייך גם בפחות מכזית ככל דיני חצי שיעור שאנו פוסקים כדעת רבי יוחנן שהוא אסור מהתורה אלא שאין לוקים על כך (הל' מאכלות אסורות פ"ג ה"ז). נשאלת השאלה מה הדין באסורי הנאה כשהם בחצי שיעור. היה מקום להסביר שדעתו של ר' יוחנן (וימא עד ע"א) שחצי שיעור אסרה תורה מכיוון ש"חזי לאצטרופי" ופרשו שיכול לאכול חצי כזית ועוד חצי כזית, על פי זה בהנאה שאין מושג של הצטרפות חצאים, במקרה זה אנו פוסקים שחצי כמות מותרת. ואמנם כך העלה הפרי מגדים בסברא, וזה לשונו (פתיחה להלכות פסח חלק שני, פרק שלישי אות ד):

יש להסתפק בנהנה מחצי שיעור איסור מהתורה או מדרבנן, דשמא כל חלב לרבות חצי שיעור, ומינה יליף לכל איסורין זה באכילה ולא בהנאה? וכל שכן אם נאמר הטעם חזי לאצטרופי היינו שיטעה ויאכל כזית כדי אכילת פרס, זה שייך באכילה ולא בהנאה? ... ויראה דאכילה בכזית משמע וחצי שיעור מכל חלב או הלכה למשה מסיני... משא"כ באיסורי הנאה דנפיק מאותו אתה משליך¹, ולחזקיה מלא יאכל (בצירי)² משמע ודאי אף בכל שהוא. מסקנת הפרי מגדים היא שבאיסורי הנאה אפילו כל שהוא אסור בהנאה מכיוון שהפוסקים מהם אנו לומדים על איסורי הנאה משמעותם שכל כמות אסורה בהנאה.

נראה שיש להביא ראיה לכך מדברי הירושלמי (תרומות פ"ו ה"א):

מודי ר"ש בן לקיש באיסורי הנייה ומודי ר"ש בן לקיש ביום הכיפורים ומודה ר"ש בן לקיש בעתיד להשלים.

הירושלמי אומר שריש לקיש הסובר שהאוכל חצי כזית מותר מדין תורה ואסור מדברי חכמים, מודה לרבי יוחנן בשלשה דברים א. באסורי הנאה. ב. יום

1. בטרפה נאמר "לכלב תשליכון אותו" דרשו חז"ל (פסחים כב ע"א) אותו אתה משליך לכלבים אבל שאר דברים שאסורים באכילה אין להשליך לכלב ואסורים בהנאה.
2. "לא יאכל" דרש חזקיה שלא יהיה בו היתר המביא לידי אכילה, ומכאן שאסורי הנאה המביאים לידי אכילה ג"כ אסורים.

הכיפורים ג. בעתיד להשלים. ומשמע מכאן שלגבי איסורי הנאה חצי שיעור אסור מהתורה ואף ר"ל מודה לכך.

הנצי"ב (משיב דבר ח"א סי' לג) כתב שלכל הדעות יש איסור הנאה אפילו בפחות משווה פרוטה ובכל שהוא, ולא נחלקו אלא לעניין מלקות, אבל איסור יש אפילו בכל שהוא. מכאן למדנו שאסורה כל אכילה וכל הנאה בפירות ערלה מהתורה, אפילו בכמות קטנה.

אלא שעלינו לבאר בנדון דידן האם יש מקום להקל בטעימה בלבד שאיננה להנאת אכילה אלא לבדיקת איכות הפרי.

ג. טעימה ופליטה באיסורי אכילה

בתערובת של חלב בבשר אומרת הגמרא (חולין צז ע"א) שנותנים לקפילא ארמאי (= טבח גוי) שיטעם ויאמר האם טעם החלב מורגש בתערובת או לא. מכאן שאין לתת ליהודי לטעום את התערובת למרות שאיננו מתכוון להנות מהתבשיל, שהרי לא התירו ליהודי לטעום רק תערובת של היתר בהיתר (תרימה וחולין), אבל באיסור צריך לקחת גוי.

הריב"ש (סי' רפח) נשאל שאלה זו, ועיקר השאלה הייתה שהרי למדנו בדיני תענית (ברכות יד ע"א):

בעי מיניה אשיאן תנא דבי רבי אמי מרבי אמי: השרוי בתענית מהו שיטעום? אכילה ושתייה קביל עליה - והא ליכא, או דילמא הנאה קביל עליה - והא איכא? אמר ליה: טועם ואין בכך כלום. תניא נמי הכי: מטעמת אינה טעונה ברכה, והשרוי בתענית טועם ואין בכך כלום. עד כמה? רבי אמי ורבי אסי טעמי עד שיעור רביעתא.

מדברי הגמרא משמע שטעימה איננה מוגדרת כהנאה, ולמסקנת הגמרא טועם ואין בכך כלום, וא"כ מדוע יש לקחת טבח גוי לטעום את התערובת? הריב"ש הביא תחילה הסבר פשטני, וז"ל:

ואני אומר: אף אם היה דבשאר אסורים שריא בהו טעימה, ההיא דחולין לא קשיא; דיכילנא לשנויי לך, שאפשר שאין סומכים על טעימת קפילא בלא אכילה, לאכול אכילה גמורא; שהרי אפשר שיש בו טעם באכילה גמורא, ולא יוכר בטעימה בלא אכילה. ומאי לטעמיה קפילא באכילה גמורא קאמר, אלא דקרי לה טעימה, כיון

שבא להכיר הטעם. וגם, שאכילה מועטת קרויה טעימה; כדאמרינן (סוכה כ"ז): כדטעים בר בי רב ועייל לכלה; וכן בלשון הכתוב: כי טעמתי מעט הדבש הזה. וכי תימא: אם כן למה לי קפילא? כל אדם יכיר הטעם באכילה! אפשר, לפי שאין סומכין על אחר, דלא מהימן לן; א"נ, שהוא בקי יותר בהכר הטעמים.

לפי הסברו הראשון של הריב"ש טעימה אמנם מותרת, אלא שהגמרא (חילין) רצתה שהטעימה תהיה בדיקה טובה ועל כן צריך בדיקה באכילה ולא טעימה שטחית, ועל כן דרשה גוי, אבל באמת יהודי יכול לטעום מעט מאיסורי אכילה והנאה. הריב"ש לא דחה סברא זו אלא כתב:

מיהו, שנויי דחיקי לא משנינא לך.

מתוך כך הגיע הריב"ש למסקנה:

אבל האמת הוא, דבשאר איסורין, טעימה אסורה; ולא התירו אותה אלא בתענית יחיד, משום דטעימה לא קביל עליה³.

הריב"ש הביא ראיה לשיטתו שבשאר איסורים יש איסור טעימה.

וראיה לזה מבת תיהא (ע"ג ס"ז), דפליגי בה אב"י ורבא; כפי מה שפירש בה ר"ח ז"ל, או פירוש בעל הערוך ז"ל, שטועמים הריח בפיהם; ועד כאן לא שרי רבא, אלא משום דריחא לאו מילתא היא, ואין כאן אלא טעימת הריח, אבל טעימת גוף האיסור, אפילו לרבא אסורה.

ומיהו, משמע דלא אסיר מדאורייתא, כמו חצי שיעור; דהא טעמא דחצי שיעור, משום דחזי לאצטרופי, כמש"כ למעלה, ואין לומר כן בטעמו ולא בממשו. ועוד, דאי דאורייתא כמו חצי שיעור, ליבעי ברכה; אלמה תניא (ברכות י"ד ע"א): מטעמת, אינה צריכה ברכה? ואפילו לדעת ר"ת ז"ל, דטעם כעקר, דאורייתא, היינו באכילה גמורה; דכיון שאוכל דבר שיש לו טעם אסור; דמי לאוכל עקר האסור. אבל במי שאינו אוכל כלל, אין הטעימה אסורה, כיון שאינו

3. יש להעיר שהסבר זה הוא לפרוש רבינו חננאל בגמרא (ברכות יד ע"א), אולם רב שרירא גאון (שערי תשובה ס' שכד) התיר טעימה בבליעה אפילו ביום הכפורים. עיי"ש.

אוכל גוף האסור, דהא לא חזי לאצטרופי.
 ואפשר, דטעמא דטעימה אסורה אפילו באסורי אכילה, היינו, כדי
 שלא יבא לבלוע מעט, ואתי לידי אסורא דאורייתא; כדאמרינן
 לנזירא: סחור סחור לכרמא לא תקרב.

נראה שלמסקנת הריב"ש טעימה בבליעה הרי זה ככל חצי שיעור האסור מדין
 תורה, ובמקום שאין בליעה (כגון שפולט את הטעימה) בפנינו רק חשש שמא יבלע,
 ועל כן האיסור הוא מדרבנן בלבד.

על סמך דברי הריב"ש הללו התיר הצמח צדק (הקדמון, סי' מז) לאומן המבשל
 בורית (אפר ומלח) לטעום האם שם מספיק מלח בבורית, והסביר שהריב"ש אסר
 טעימה בדבר שהוא אכיל מחשש שמא יבוא לאכלו, אבל בורית שהיא פגומה
 מעיקרא, יש להתיר בה טעימה מלכתחילה. בנו של הצמח צדק (בהערה בסוף הספר)
 חלק עליו ואסר אפילו לטעום דבר פגום, וכן הביא הפרי חדש (סי' קח סעי' ה אות
 כב) שאין להתיר אפילו במקום פגום. הפרי תואר (ס"ק ה) כתב שבורית הרי זה פגום
 מעיקרא ולכן מותר לטעום, ועוד שאינו מתכוון אלא למלאכתו ולכן התיר הצמח
 צדק לבדוק את המלח.

ד. טעימה ופליטה באסורי הנאה

השו"ע (יו"ד סי' צח) כתב שבתערובת מין בשאינו מינו מביאים לקפילא גוי
 שיטעם ועליו אפשר לסמוך אם לאכול או לא. והקשה על כך הש"ך (ס"ק ב) הרי
 אין לגוי נאמנות בשל תורה. הפלתי (ס"ק ב ד"ה ובגוף) תרץ את השאלה ואמר שכיוון
 והגוי יאמר האם יש טעם חלב בתערובת או לא, והיהודי לא יאכל מיד את
 התערובת כולה, אלא יטעם מעט ואם ימצא טעם חלב יפלוט א"כ אין כאן איסור
 של תורה, אלא מדרבנן (כמבואר בריב"ש), ועל כן הגוי נאמן במסיח לפי תומו.
 על תשובה זו הקשה החת"ס (אבה"ז ח"א סי' צד):

ומה שהמציא פלתי המצאה דמגמע ופולט תמוה דעל כל פנים
 הנאה איכא ואסור בבשר וחלב.

נראה שבשאלה זו גם התקשה השואל את המהרי"א (יהודה יעלה יו"ד סי' קכט),
 שאם יהודי טועם אפילו שהוא פולט עובר על איסור תורה של איסור הנאה, וכיצד
 כתב הפלתי שהאיסור רק מדרבנן?

המהרי"א אסד הסביר את הפלתי מדוע אין כאן הנאה מבשר וחלב:
 הרי הנאה זו דטועם יפלוט הוי שלא כדרך הנאתו שהרי פולטו,

ואפילו אם תמצי לומר גם בהנאה אסור טעם כעיקר מדאורייתא היינו כדרך הנאתן אבל טועם ופולט שלא כדרך הנאתו הוא. ועוד טועם ופולט נהי דהנאה איכא מכל מקום הרי אינו מכויין להנות מטעימה זו דאיסורא אלא לנסותו הוא טועמו ופולטו מיד, וקי"ל דבר שאין מתכוין מותר, ובמידי דהנאה אפילו פסק רישיה נמי שרי כמ"ש הר"ן פ' גיד הנשה בסוגיא דריחא מלתא אע"ג שהוא נהנה מריחו ומתעסק בחלבים ועריות חייב שכבר נהנה, ריחא לא חשיב אכילה והנאה לרבא ע"ש והכי נמי טועם ופולט כן. ונהי דעדיף טועם ופולט יותר מריח דהא שרי והא אסור היינו רק מדרבנן אבל לא מדאורייתא לכולי עלמא.

לפי המהר"י אסד נראה אפשר להסביר את הפלתי שכיוון והוא פולט מיד את הדבר הרי שאין זה כדרך הנאתו, וכמו כן אינו מתכוון להנות ועל כן אין כאן איסור הנאה מבשר בחלב כשיפלוט את התערובת. עוד אפשר להוסיף שהריב"ש, צמח צדק והפלתי לא דנו באיסורי הנאה מכיוון שהוא פולט את הטעימה, ועל כן השוו את דיני אכילה להנאה, שהרי כל דיני הנאה נלמדים מאיסורי אכילה, ומכיוון שאין כאן אסורי אכילה שהוא פולטו אין גם איסור הנאה בפליטה. על כן נראה שבפליטת הטעימה יש איסור דרבנן, ואין להקל אלא במקום שיש טעם לפגם או סיבה אחרת להקל.

ה. ערלה בזמן הזה

דברי הצמח צדק שבנותן טעם לפגם מותר לפלוט הוסברו על ידי בנו (קוני"א) וכן הפר"ח (סי' קח ס"ק כב) שההיתר לפלוט הוא לאו דווקא נותן טעם לפגם אלא כל מקום שהאיסור הוא מדרבנן ג"כ מותרת טעימה ופליטה, וכך הבין הצמח צדק בדעת הריב"ש, שרק באיסור תורה יש איסור דרבנן לטעום ולפלוט אבל באיסור דרבנן לא אסרו טעימה ופליטה. וכן האריך בכך בשדה חמד (מערכת ט כלל ו).

אנו נוקטים כדעת רוב הראשונים והאחרונים שערלה בזמן הזה בארץ ישראל אסורה מדאורייתא (עיין זרע גד אות כ, שהאריך והביא את כל השיטות בשאלה), א"כ לכאורה יש לאסור בליעה ופליטה.

אולם דעת המשנה למלך (מאכלות אסורות פ"י הי"א) והצל"ח (ברכות לו ע"א) שערלה בזמן הזה בארץ ישראל היא מדרבנן. אם כן לשיטה זו אפשר להתיר לחוקרים לטעום ולפלוט את פרי העץ למרות שהוא ערלה, שהרי האיסור הוא

מדרבנן (למרות שעיקרו מהתורה) ואיננו מתכוון להנאה אלא לעבודתו ועל כן פליטה כזו לא נאסרה אפילו לפי הריב"ש. אלא שיש להתיר זאת רק בדוחק גדול, כיוון שרוב הראשונים והאחרונים סוברים שאיסור ערלה הוא מדאורייתא, וכך הוא מנהג ארץ ישראל להחמיר בערלה כדאורייתא, ועל כן קשה מאד להקל בפליטת האיסור.

ו. טעימה בלשון

עד כאן הדיון היה לעניין פליטה של האיסור מהפה אלא שנשאלת השאלה האם יש מקום להקל בטעימה רק בלשון שאין כניסת ממשות איסור לפה אלא בנגיעת לשון.

השו"ע (וי"ד סי' קח סעי' ה) כתב:

מותר לשאוף בפיו ריח יין נסך דרך נקב שבחבית, לידע אם הוא טוב. הגה: אבל אסור לטועמו, אף על פי שאינו בולעו (ריב"ש סימן רפ"ח). ואסור לזלף יין נסך שאסור בהנאה (בשערים בשם הגהות אשירי סוף ע"ז). אבל מותר לזלף סתם יינו דמותר בהנאה (ארוך כלל ל"ט).
הט"ז (ס"ק ט) העיר על דברי הרמ"א שאסר לטעום כל איסור, והביא את הריב"ש שאסורה טעימה מחשש שמא יבוא לידי בליעה. ולכאורה קשה מדוע הרמ"א לא אמר שאסורה טעימה בסוף ההגה, לאחר שהביא דין סתם יינם שאסור מדרבנן בלבד. ומכאן העלה בשו"ת אלף המגן (סי' לח) שמא האיסור לטעום הוא רק באיסורי תורה אבל באיסורי דרבנן מותר לבלוע ולפלוט וכפי שכתבנו לעיל בדעת הצמח צדק. עוד הוסיף שהאיסור הוא שמא יבלע אבל בטעימה בלשון לחוד לא נאסרה אפילו בדאורייתא (עיי"ש). וכן משמע מלשון הט"ז (סי' צח ס"ק ב) שכתב להתיר טעימה בלשון בלבד, וכפי שכתב השו"ע (סי' מב סעי' ג) שמותר ללקק בלשון את הכבד לדעת האם היא הוא מר או לא.

לפי הסבר זה יש לחלק בין טעימה ופליטה מהפה ובין טעימה בלשון בלבד, שהרי במקרה כזה לא יבוא לידי בליעה והדבר מותר אפילו באיסור דאורייתא, ורק בפליטה לא התירו אלא באיסור דרבנן (כדעת הצמח צדק). ועל כן יתכן שאפשר לצרף זאת בשעת הצורך הגדולה לדעות שערלה דרבנן ואפילו אם הוא דאורייתא יש מקום להקל בטעימה על ידי הלשון בלבד.

סיכום

- נראה שחוקר הרוצה לבדוק את פירות הערלה אסור לו לטעום את פירות הערלה, אולם אם צריך לעבודתו, ינהג לפי הסדר דלהלן:
- א. ינסה לבדוק במעבדה את ערכי הסוכר ורמת החמיצות שבפרי.
 - ב. יבקש מנכרי שיבדוק זאת.
 - ג. כשאין אפשרות אחרת יכול לגעת בלשונו ויטעם, אבל ישתדל לא להכניס לפיו ולפלוט.
 - ד. אם נכנס לפיו יפלוט מיד.

הרב דוד אייגנר

צינון פרות ברפת בשבת

מבוא¹

תנאי האקלים השוררים בקיץ ברב אזורי הארץ מאופיינים בשילוב של טמפרטורות סביבה ולחות גבוהות. תנאים אלה גורמים להימצאות פרות החלב במצב של "עקת חום" מרבית שעות היממה ולעתים אף במשך כל היממה. הימצאות הפרות בתנאי עקת חום גורמת לדיכוי התיאבון, פחיתה בתנובת החלב ומרכיביו ולדחייה במועד ההתעברות. הדבר גורם להבדלים משמעותיים ביצור החלב בין חודשי הקיץ לחודשי החורף.

חוסר האיזון בייצור החלב במשך השנה נובע ממספר גורמים: חלק אחד נגרם מהשפעה שלילית ישירה של עומס החום על ייצור החלב. חלק אחר נגרם עקב השפעה שלילית של עומס החום על הפוריות הגורמת להתפלגות לא שווה של המלטות במשך השנה, למיעוט המלטות באביב ומכאן לעדר עם שיעור גבוה של פרות "רחוקות מן ההמלטה" ובתנובה נמוכה בקיץ.

1. מבוא זה נלקח מתוך מאמר: "הקלת החום מפרות חלב בקיץ באמצעות שילוב של הרטבה ואיזורור", מאת: י. פלמנבאום-שה"מ, ע. ברמן, ד. וולפנזון- הפקולטה לחקלאות, א. עזרא-המ"ב, מתוך חוברת "משק הבקר והחלב" מס' 255, הוצאת "התאחדות מגדלי בקר בישראל".

בשנים האחרונות נבחנה בארץ שיטה לצינון בקר המבוססת על שילוב של הרטבה ואורור של הפרות. השיטה זולה יחסית, נוחה לתפעול ויעילה בהפגת חום מן הפרות.²

אופן הצינון מורכב מהרטבה באופנים שונים של הפרה למשך זמן קצר וכחצי דקה, במחזורים של כ- 5 דקות, יחד עם אורור קבוע.

מקום הצינון גם כן משתנה, ישנם משקים בהם הצינון מתבצע בחצר ההמתנה בלבד, ובמקרה זה הפרות מובאות מספר פעמים לחצר ההמתנה גם שלא בשעת החליבה, ישנם משקים בהם הוא מתבצע באבוס בלבד, ישנם משקים בהם הוא מתבצע גם בחצר ההמתנה וגם באבוס וכן באזור המרביץ.

יש לציין שבמאמר זה נדון במקרים בהם יהודי הוא זה שמפעיל את הצינון, ובשעת הצורך אף מכנס את הפרות לחצר ההמתנה, וכן מדובר במציאות שבה אין בהפעלת חלק זה או אחר של המערכת, איסור תורה או איסור דרבני.³

נשאלת אם כן השאלה האם מותר להפעיל את מערכת הצינון בשבת, משמעות השאלה היא, האם מותר לעשות בשביל הפרות פעולות שמטרתה היא צינון.

גדרי הפעולות המותרות והאסורות

הגמרא (שבת נג ע"א) דנה בשאלה האם מותר לתת בשבת מרדעת על גבי החמור: "בעא מיניה רב אסי בר נתן מרבי חייא בר רב אשי, מהו ליתן מרדעת על גבי חמור בשבת", ביארו הראשונים שההסתפקות של הגמרא היא האם מותר לתת את המרדעת על מנת לחממו, כשהוא נמצא בחצר, ולא על מנת שיצא מרשות לרשות, וזאת משום שחמור זקוק לחמום. כך מבארים: רש"י (שבת נג ע"א ד"ה מהו), מאירי (שבת נג ע"א ד"ה אע"פ שאסרנו), ר"ן (שבת כד ע"ב בדפי הרי"ף ד"ה מהו), וכן נראה שגרס הרי"ף (שבת כד ע"ב בדפיו).

2. בממוצע, במשקים שבהם הופעל הצינון באופן מלא, יצור החלב עלה בכ- 8 אחוזים יותר ממשקים שבהם לא הופעל הצינון כלל.

3. דהיינו- אין כלל פעולה חשמלית שנצרכת: המאוררים מופעלים על ידי שעון שבת, ואילו ברז המים מופעל גם כן ע"י שעון שבת/ אוטומט, או שישנו ברז מכני, שאין בפתחתו כל איסור, כמו כן השטח בו הפרות נמצאות אינו ראוי לזריעה (בטון בדרך כלל), כדי שלא תהיה בעיה של משקה.

הגמרא חילקה גם כן בין מספר פעולות הנצרכות לבהמה, חלוקה ראשונה היא בין נתינת מרדעת על גבי החמור שמוותרת, לבין נתינת אוכף על גביו, שאסורה. חלוקה שניה בין נתינת המרדעת על גבי החמור שמוותרת, לבין הורדתה ממנו לאחר שבא מן הדרך, שאסורה. וחלוקה נוספת בשם שמואל שעסקה בקשירת סל עם מזון על בהמה בשבת, שעל בהמה מבוגרת אין לקשור ואילו על בהמה קטנה מותר לעשות כן.

ביארו הראשונים שהצד השווה בין חלוקות אלו של הגמרא הוא מהו הצורך של הבהמה באותן פעולות, פעולות שנצרכות כדי למנוע צער מהבהמה אם הן אינן יתבצעו, מותרות, לעומת פעולות שמטרתן הן תענוג לבהמה, אסורות. כך מבארים: רש"י שבת נג ע"א ד"נ מרדעת), מאירי (שבת נג ע"א ד"ה אע"פ שאסרנו וד"ה יש מי שאומר), ריטב"א (שבת נג ע"א), הגהות אשרי (שבת פ"ה ס' ב), לבוש (או"ח ס' שה סע' ז), וכן פסק הרא"ש (שבת פ"ה ס' ב) שמותר לתת את המרדעת על גבי החמור בשבת, מרדכי ס' שלג, סמ"ג (ל"ת ס' סה).

כדעת שמואל פסקו: רי"ף (שבת כד ע"ב בדפיו), תוספות (שבת נג ע"א ד"ה דשמעיה), ר"ח (שבת נג ע"א) רא"ש ר"ן (על הרי"ף).

אם כן, פעולות שמטרתן מניעת צער לבהמה מותרות, ואילו פעולות שמטרתן הן תענוג לבהמה, אסורות.

טעם איסור עשיית פעולה משום תענוג

לדעת ר"י בתוספות (שבת נג ע"א) הבעייתיות בעשיית מעשה שמטרתו הוא תענוג היא שהדבר נחשב לטרחה, הגמרא הסתפקה האם שימת המרדעת נחשבת לטרחה: "אלא נראה לר"י דטעמא משום טרחה דשבת". וכן היא דעת הריטב"א (שבת נג ע"א).

לדעת הב"י (או"ח ס' שה) הסרת האוכף או המרדעת אסורה משום טרחה שלא לצורך, וכן היא דעת הלבוש שבמקרה בו "אין צער לחמור או לסוס-למה לטרוח חינם". וכן נקטו מג"א (או"ח ס' שה ס"ק ד), שו"ע הרב (או"ח ס' שה סע' יא), ומ"ב (ס' שה ס"ק לז).

אם כן, פעולה שמטרתה היא תענוג לבהמה אסורה מדרבנן משום טרחה.

הגדרת פעולה כצער או כתענוג

לאחר שראינו שפעולות שמטרתן מניעת צער מותרות, ואילו פעולות שמטרתן תענוג לבהמה אסורות, יש לשאול כיצד נגדיר מהי פעולה שמונעת צער, ומהי פעולה שמטרתה היא תענוג.

מהתוספות (שבת נג ע"א ד"ה אוכף) ניתן להבין שגדר הצער, הוא השלב שבו ישנו קלקול לבהמה "אבל מחמת האוכף לא תוכל הבהמה להתקלקל לכך לא התיירו". מתוך כך מובן, שהפעולות שניתן לעשותן הן פעולות שעניינן הוא שהבהמה לא תתקלקל.

וכן פסק הט"ז (או"ח סי' שה ס"ק ו) על דברי השו"ע (שם סע' ח) שאין לתת מרדעת על הסוס משום שאין לו צער צינה, נקט הט"ז: "דבשעה שהקור גדול ואנו רואים שמזיק לסוס וכן בימות החמה שהזבובים רבים ומצערים להסוס דמותר להניח מרדעת עליו דמידי הוא טעמא גבי חמור משום צינה". מובן מדבריו שהגדרת הפעולה כפעולה מונעת צער או כפעולה שמטרתה היא לתענוג, תלויה בנזק שיגרם לבהמה אם לא יעשו את אותה פעולה.

גדר נוסף ניתן ללמוד מביאורו של רש"י את החלוקה שמחלקת הגמרא (שבת נג ע"א) בין היתר נתינת מרדעת על חמור שצריך לחממו, משום ש"חמור אפילו בתקופת תמוז קרירא ליה", ופעולה זו נחשבת לפעולת מניעת צער, לעומת איסור הורדת האוכף מחמור שבא מהדרך על מנת לקררו, ביאר רש"י שהאיסור הוא משום ש"נטילת אוכף אינו אלא שיצטנן, שנתחממה על ידי משאוי שנשאה מבעוד יום, ואי לא שקיל ליה לא איכפת לן, שהרי הוא יצטנן מאליו"⁴.

לכאורה ניתן לומר שלדעת רש"י החילוק הוא בין פעולות שיכולות להתבצע מאליהן- חמור שאינו הולך באופן טבעי מתקרר, למרות שבשלב זה הוא זקוק לקירור, אסור לעשות עבורו את פעולת הורדת האוכף, ופעולה זו מוגדרת כפעולה שמטרתה היא תענוג לבהמה, אולם פעולה שלא יכולה להתבצע מאליה, שהרי הוא אינו יכול להתחמם מעצמו, והחמור זקוק לה, מותר לעשותה בשבת משום שעניינה הוא מניעת צער.

לדעת ערוך השולחן (או"ח סי' שה סע' ז), אף אם כשהחמור מגיע מהדרך ויש לו "קצת צער מחמת המשא שעל גביו", אין להוריד את האוכף ממנו מכיוון ש"מאליו יצטנן כשינוח".

אם כן לדעת התוספות והט"ז הגדרת הפעולה כמניעת צער או כתענוג תלויה בשאלה האם יגרם נזק לבהמה אם לא יעשו עבורה את אותה הפעולה, ולדעת רש"י

4. רש"י שם ד"ה כאן לחממה, גם הט"ז בשו"ע כתב שאין להוריד את האוכף מהחמור משום שהוא יצטנן מאליו.

וערוך השולחן הגדרת הפעולה תלויה בשאלה האם התוצאה הרצויה יכולה להגיע מאליה או לא.

הגדרת הצינון

כפי שראינו לעיל, פעולת הצינון היא פעולה שעניינה הוא תוספת חלב קיץ לפרה (דהיינו משמעות כלכלית לרפתן), וכדי להגיע לאותה תוצאה כלכלית רצויה יש לתת לפרה תנאים טובים יותר, ונראה שבשנה מסוימת שבה יהיה עודף חלב קיץ, ההמלצה תהיה לא לצנן את הפרות, או לצנן במידה פחותה יותר. כמו כן הצינון מתבצע רק עבור הפרות שנמצאות בתחלובה פעילה ואינו מתבצע עבור פרות "יבשות"⁵ שאינן נחלבות, וכמו כן אינו נעשה גם עבור העגלות שעדיין לא המליטו.

מתוך כך מובן שאין בצינון משום מניעת נזק לפרה, הן מכיוון שלא טובת הפרה גרידא נמדדת כאן, והן מכיוון שאם היה בחום משום היזק לפרה היה צורך לעשות כן לכלל העדר, נראה שגם אליבא דרש"י וערוה"ש הסוברים שפעולה שיכולה להיעשות מאליה מוגדרת כפעולה שעניינה הוא תענוג, נראה שבמקרה זה אף לדעתם הצינון יוגדר כפעולת תענוג משום שפעולה זו נעשית רק לחלק מהעדר ולא לכולו, הגדרתה היא כפעולה שיכולה להיעשות מאליה. וכן אליבא דהתוספות והט"ז, אין בפעולת הצינון משום נזק משום שהצורך בכך הוא לרפתן, ונעשה עבור חלק מהעדר בלבד.⁶

5. פרה יבשה- כחודשיים לפני המלטה, לא חולבים את הפרה, היא מועברת לחצר מיוחדת, ומקבלת מזון שונה מכלל העדר.

6. כפי שכתב ע. ברמן, המחלקה למדעי בעל חיים, הפקולטה לחקלאות, האוניברסיטה העברית, במאמרו: שיקולים בבחירה וההפעלה של האמצעים להקלת עומס החום: "הצינון הוא אמצעי ממשק כמו כל אמצעי הממשק האחרים, ההזנה, הטיפול הרפואי, המיכון והמחשוב. ייעודם של אמצעי הממשק הוא שיפור הרווחיות של הענף, ולכן השימוש בהם מונחה על ידי שיקולי רווחיות ולא על ידי שאיפה למקסימליזציה של היישוב".

וכן "הממשקים השונים שיש להפעיל להשגת מטרה זו (העברת יצור החלב מהחורף לקיץ- ד. א.) מחייבת כל יצרן לבחון ברמה הפרטנית את כדאיות הכלכלית בכך ואת הקיף ההעברה הרצוי במשקו", מתוך: "כלים ממשקים להגברת יצור החלב בקיץ" מאת גבי עדין - שה"מ, המחלקה לבקר.

כמו כן, שאלתי את פרץ שורק מקיבוץ חפץ חיים, רכז משקי הדרום בהתאחדות מגדלי בקר

באופו דומה נשאל בשו"ת בית יהודה (או"ח סי' ג) האם מותר לשפוך מים קרים על בהמתו כדי לקררה. הספק שלו הוא האם הדבר נחשב לעובדין דחול, או שמא מכיוון שישנו שינוי באופן העשיה בין יום חול לשבת, אין הדבר נחשב לעובדין דחול.

מסקנתו היא שאין לעשות כן לבהמה משום שאין בכך משום צער לבהמה אלא פעולה שהיא תענוג בעלמא, ולמרות שאין בכך טרחא גדולה, מכיוון שפעולה זו מוגדרת כפעולה שמטרתה היא לתענוג, לא חלקו בין טורח רב לטורח מועט.

סיכום

במהלך המאמר ראינו שפעולות שעניינן הוא תענוג לבהמה אין לעשותן ואילו פעולות שמטרתן הן מניעת צער ניתן לעשות, נראה שפעולת הצינון היא פעולה שמטרתה היא תענוג, ואין לצנן את הפרות בשבת.

עם זאת נראה שיש לחלק בין משקים בהם כל התהליך נעשה באופן אוטומטי; הן האוורור שמופעל על ידי שעון שבת, או עובד באופן קבוע, והן ההמטרה שעובדת על ידי אוטומט, שבמקומות אלו לא נדרשת שום פעולה וודאי שלא פעולת טרחה, נראה שאין לאסור את הצינון שם. לעומת משקים בהם נדרשת הפעלה של המערכת, נראה שישנה בעייתיות בהפעלת הצינון.

וכן יש לחלק בין צינון המתבצע במקום בו הפרות נמצאות בלאו הכי, כגון צינון בחצר ההמתנה בזמן החליבה, בשעה שהפרות נמצאות שם בלאו הכי, ובזמן ההמתנה עד החליבה מופעלת גם מערכת הצינון, וכן בצינון המופעל באבוס בשעה שהפרות ניגשות בלאו הכי לאכול, מצננים אותן, נראה שאין בדבר בעייתיות.

אולם במשקים בהם הפעלת מערכת הצינון דורשת גם את הבאת הפרות באופן מיוחד לאותו מקום, כגון הפעלת הצינון בחצר ההמתנה בלבד, או באבוס בלבד, אין להביא את הפרות במיוחד לשם על מנת לצנן.

לגבי הצינון, והוא אמר לי שלפי היכרותו את השטח, ישנם משקים רבים שאינם מצננים בשבת, מכיוון שזו טרחה להכניס את הפרות לצינון כמה פעמים מעבר לחליבה, ועובדי הרפת מעוניינים בעבודה המינימאלית ביותר בשבת.